

“Volgens mij houden leerlingen niet van gezeur”¹

Een onderzoek naar de mate waarin docenten hun vwo-5 leerlingen zelfstandig laten werken en welke motieven zij hiervoor hebben.

Door Hanneke Buitenhuis (3484793), Gemma Ripken (3405842) en Esther Wessels (3874443)

Samenvatting

Dit praktijkgerichte onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de lerarenopleiding van COLUU. Sinds de invoering van de Tweede Fase en het Studiehuis in 1998 ligt er een grote nadruk op de zelfstandigheid van leerlingen, maar wat is daar van terug te zien in de praktijk? In dit praktijkgerichte onderzoek is onderzocht hoeveel zelfstandigheid er door docenten wordt gegeven en welke achterliggende redenen en variabelen zoals geslacht, schoolvak en jaren ervaring, hier invloed op hebben. De resultaten bevestigen grotendeels de literatuur. Docenten met minder ervaring in het onderwijs doen meer aan zelfstandigheid dan docenten die al langer werkzaam zijn in het onderwijs. Zij doen dit omdat ze het vormen van zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid van leerlingen belangrijk vinden voor de vervolgstudie en verdere carrière. Ook zijn vrouwen meer met zelfstandigheid bezig dan mannelijke docenten. Wat afweek van de literatuur was het feit dat in dit onderzoek vooral gammadocenten veel controle uitvoeren over hun leerlingen vanwege het volle curriculum en het idee dat klassikale uitleg efficiënter is. Dat alle gammadocenten in dit onderzoek veel controle uitoefenen over hun leerlingen kan worden verklaard door het feit dat alle ondervraagde gammadocenten al langer ervaring hadden in het onderwijs. In dit onderzoek kan daarom vooral de jaren ervaring als belangrijkste variabele worden gezien voor de mate van zelfstandigheid die docenten bieden.

¹ De titel van dit artikel is een citaat uit het interview met docent 8, zie bijlage 5.

Inleiding

Sinds de invoering van de Tweede Fase en het Studiehuis op 1 augustus 1998 ligt er een grote nadruk op de zelfstandigheid van leerlingen. De invoering van deze maatregel was volgens het Adviespunt Tweede Fase (2005) noodzakelijk om 'de aansluiting van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs en het hoger algemeen voortgezet onderwijs op het hoger onderwijs te verbeteren'. Veel docenten in het hoger onderwijs waren ontevreden over de kwaliteiten van nieuwe studenten, waaronder het vermogen om nieuwe stof zelfstandig tot zich te nemen (Oolbekkink-Marchand, 2006).

De invoering leidde tot verschillende veranderingen in het curriculum, maar ook werden scholen gestimuleerd om een andere didactische aanpak te adapteren. Een aanpak die meer gericht is op het zelfstandig werken en het zelf regulerend werken van leerlingen. Docenten werden aangemoedigd om leerlingen meer verantwoordelijk te maken voor hun eigen leerproces, waarbij de docent een meer begeleidende rol speelt (Oolbekkink-Marchand, 2006).

Uit onze persoonlijke praktijkervaringen en onderzoek (Oolbekkink-Marchand, 2006) blijkt dat docenten en scholen vaak een verschillende aanpak hebben in het begeleiden van het zelfstandig werken van leerlingen. Veel startende docenten en leraren in opleiding zijn zoekende in hoeverre zij leerlingen gedurende de Tweede Fase moeten begeleiden of juist 'los' moeten laten. De verschillende mogelijke keuzes in het al dan niet bieden van zelfstandigheid aan de leerlingen, die te zien zijn in de praktijk, kunnen verwarring opleveren bij andere (beginnende) docenten over welke aanpak gebruikt moet worden.

De onderzoekers van dit praktijkgericht onderzoek hebben zelf ook nog geen duidelijk beeld over hoe zij zelfstandigheid en het zelf reguleren van leerlingen moeten toepassen in hun onderwijs. Zie bijlage 1 voor een bredere uitzetting van de persoonlijke relevantie van de onderzoeksleden voor dit onderzoek. Meer onderbouwing van de verschillende keuzes die een docent op het gebied van zelfstandig werken kan maken, kan startende docenten helpen een persoonlijke voorkeur te vormen en te onderbouwen.

In de literatuur (Oolbekkink-Marchand, 2006) is te vinden dat er verschillende factoren van invloed zijn op de mate van zelfstandigheid die docenten leerlingen geven. Zo heeft dit onderzoek gevonden dat jongere docenten met minder ervaring vaker samen met de klas keuzes maken of dat het leerproces vooral in handen is van de leerlingen. Bij oudere docenten en docenten met meer ervaring blijkt het leerproces juist vooral bepaald te worden door de docent. Ook was er een klein verschil te zien tussen mannelijke en vrouwelijke docenten waarbij vrouwelijke docenten leerlingen vaak meer zelfstandigheid geven dan mannelijke docenten. Ook blijkt het gegeven schoolvak van invloed te zijn. Bij taalvakken en vakken zoals geschiedenis en economie hebben leerlingen meer controle op het leerproces terwijl bij de 'hardere' vakken zoals wiskunde, scheikunde en natuurkunde de docent vooral de controle heeft.

Ook kan de specifieke schoolcultuur op een school van invloed zijn. Zo is het onderwijs op bijvoorbeeld de daltonscholen grotendeels gebaseerd op zelfstandigheid, vrijheid of verantwoordelijkheid en samenwerken. Leerlingen maken op die scholen gebruik van een weekplanning waarin zij zelf de keuze kunnen maken wanneer en hoe lang zij aan een

bepaalde taak willen werken. Daarnaast kijken de leerlingen zelfstandig hun gemaakte werk na. In deze vorm van onderwijs hebben de leerlingen de meeste controle over het leerproces (Berends, 2008). Er is echter ook kritiek op deze methode. Zo schrijft Goossen (2010) over zijn eigen ervaringen met het daltononderwijs, waarbij hij merkt dat leerlingen soms het inzicht missen in hoeverre zij begeleiding nodig hebben. Daarom wordt op reguliere scholen vaak gewerkt met een rooster en wordt bijvoorbeeld het huiswerk klassikaal nagekeken. Hierin hebben vaak de docenten de meeste controle over het leerproces van leerlingen.

In dit praktijkgericht onderzoek wordt geprobeerd om meer inzicht te krijgen in de verschillende keuzes die een docent op het gebied van zelfstandig werken maken, om zo een persoonlijke voorkeur te vormen en te onderbouwen. Hierbij wordt ook gekeken of de persoonsfactoren uit de literatuur terug te vinden zijn in de praktijk.

De onderzoeksvraag waarop dit praktijkgericht onderzoek antwoord geeft is:

Op welke manier geven docenten leerlingen wel of geen controle over hun eigen leerproces en met welke redenen?

Door middel van interviews met verschillende docenten (verschillend in leeftijd, ervaring, geslacht, schoolvak en schoolcultuur) en een korte leerling-enquête willen we antwoord geven op bovenstaande onderzoeksvraag.

De verschillende deelvragen die aan de orde komen zijn:

1. In hoeverre geven docenten leerlingen controle over hun eigen leerproces?
2. Op welke wijze geven docenten leerlingen controle over hun eigen leerproces?
3. Om welke redenen kiezen docenten voor een bepaalde mate van zelfstandigheid onder leerlingen?
4. Wat is de rol van de variabelen geslacht, schoolvak en jaren ervaring op de mate van zelfstandigheid die de docent van de leerlingen geeft?

Dit praktijk gericht onderzoek is gericht op docenten die lesgeven aan de vijfde klas van het vwo. De leerlingen uit deze groep zijn al gewend geraakt aan de manier van werken in de Tweede Fase en tegelijkertijd gaat het hier wel om een regulier schooljaar waarin geen Centraal Examens plaatsvinden. Daarnaast is deze groep leerlingen ook relevant voor de leden van deze onderzoeksgroep, omdat zij waarschijnlijk in de toekomst zullen werken met leerlingen uit deze categorie. De docenten die zijn geïnterviewd geven les op drie verschillende scholen.

Er wordt verwacht dat de keuzes van docenten in de mate van het bieden van zelfstandigheid onder andere worden beïnvloed door persoonlijke opvattingen over het onderwijs en door praktijkervaringen met de Tweede Fase. Ook zullen variabelen zoals leeftijd, ervaring en het gegeven schoolvak van invloed kunnen zijn, zoals hiervoor beschreven. Daarnaast kunnen visies van de docent ten grondslag liggen aan diens aanpak van lessen in de Tweede Fase. Er wordt verwacht dat docenten met meer jaren ervaring in het onderwijs meer controle uitoefenen op hun leerlingen. Verder wordt er verwacht dat docenten die een bètavak geven, ook meer controle op hun leerlingen uitoefenen en dus minder zelfstandigheid geven aan de leerlingen. Ook wordt er verwacht dat mannelijke docenten meer controle op hun leerlingen uitoefenen dan vrouwelijke docenten.

Methode

Onderzoeksopzet

In dit onderzoek is ervoor gekozen om met behulp van interviews inzicht te krijgen in de manieren waarop docenten leerlingen weinig of veel controle over hun eigen leerproces geven en om inzicht te krijgen in de achterliggende motieven hiervoor. Er is gekozen voor een interview om zo meer kwalitatieve data te vergaren. Allereerst is er een verdeling gemaakt over de te interviewen docenten, zodat er een gelijke verdeling zou ontstaan over de variabelen schoolcultuur, geslacht, schoolvak (alfa, bèta of gamma) en ervaring. In de interviews ging het erom zoveel mogelijk de keuzes van docenten te achterhalen die gemaakt worden in het bieden van zelfstandigheid van leerlingen en wat de motieven van de docent zijn voor deze keuzes.

Naast de interviews met de docenten zijn er ook enquêtes onder leerlingen afgenomen. Belangrijk is dat de leerlingen van de docenten waarmee het interview is gehouden, de enquête over die docent invullen. Bij het houden van deze enquête is het belangrijk dat de leerlingen erop gewezen worden dat de enquête moeten worden ingevuld op basis van de mate van zelfstandigheid die de docent biedt. Het onderzoek wil niet vinden welke docent het beste is, maar het onderzoek wil de keuzes en motieven van docenten achterhalen. Het is goed dit doel ook te communiceren naar de leerlingen bij het invullen van de enquêtes. De volgorde van interview en enquête is niet belangrijk, omdat de vragen onderling niet op elkaar hoeven aan te sluiten.

Instrumenten

In de oriënterende fase van ons onderzoek zijn enkele lessen bijgewoond en geobserveerd om een globale indruk te krijgen welke mogelijke manieren van doceren er zijn op de door ons aangegeven specifieke aandachtspunten (zie bijlage 2).

Om antwoord te geven op de onderzoeksvraag zijn er negen docenten geïnterviewd. De interviews die zijn afgenomen zijn semi-structureerd. Er is een interviewschema opgesteld als leidraad voor het houden van een interview (zie bijlage 3). De volgorde van vraagstelling kan afwijken van het schema, omdat het doel is de keuzes en motieven van de docent te achterhalen.

Om de interviews met de verschillende docenten met elkaar te kunnen vergelijken en om te controleren of het zelfbeeld van de docent over de mate van zelfstandigheid in zijn of haar lessen overeenkomt met hoe leerlingen dit ervaren tijdens de lessen, zijn er enquêtes afgenomen (zie bijlage 4) onder leerlingen van de betreffende docent.

Vooronderzoek instrumenten

Om te testen of de opgestelde vragen voor het docenteninterview genoeg diepgang gaven in de hoeveelheid zelfstandigheid die een docent geeft en de achterliggende redenen, hebben wij het interview getest op een docent in opleiding van de COLUU.

In de eerste opzet van ons interview vroegen wij docenten ‘*op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas?*’ en ‘*hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?*’. Uit het vooronderzoek bleek dat door alleen deze vragen te stellen over de hoeveelheid controle er geen goed beeld naar voren kwam over

wat docenten wel doen aan zelfstandigheid. Om deze reden is er besloten om de vraag: ‘*wat laat u aan de leerlingen zelf over?*’ aan het interview toe te voegen.

Ook is er een kleinschalig vooronderzoek geweest naar de leerling-enquête door de enquête in te laten vullen door een tweetal leerlingen uit vwo-5 van het Farel College. Daarop volgde een kort gesprek over het taalgebruik en de vraagstellingen. De leerlingen gaven aan dat het taalgebruik in de enquête duidelijk was en dat zij zonder problemen wisten wat zij moesten doen. Wel bleek dat zij over de zin ‘*probeer bij het beantwoorden van de vragen deze docent in gedachten te vergelijken met andere docenten die aan jou les geven*’ heen hebben gelezen. Daarom is besloten om tijdens de mondelinge introductie van de vragenlijst aan leerlingen, dit goed te benadrukken. Wat de leerlingen verder nog aangaven was dat zij het vervelend vonden dat er geen ‘tussen optie’ was bij het geven van de antwoorden. Toch is besloten om deze niet toe te voegen aan de vragenlijst om zo leerlingen beter te laten nadenken over de hoeveelheid zelfstandigheid en controle die zij krijgen van een docent in vergelijking met andere docenten.

Respondenten

Er zijn negen docenten geïnterviewd voor dit praktijkgericht onderzoek. Deze groep respondenten werd zo veel mogelijk verdeeld over de variabelen jaren ervaring, geslacht en schoolvak. Om dit onderzoek enigszins in te perken is er gekozen om alleen te kijken naar het verschil tussen alfa-, bèta- en gammavakken.

Binnen de variabele jaren ervaring zijn 3 categorieën gemaakt: 0-5 jaar ervaring, 5-10 jaar ervaring en meer dan 10 jaar ervaring. Bij de data-analyse kijken we ook of de verschillende keuzes die docenten maken, samenhangen met het aantal jaar ervaring dat de docent in het onderwijs heeft.

Om het onderzoek zo representatief mogelijk te maken hebben de onderzoekers elk drie docenten van hun eigen school geïnterviewd die verschillen over de drie genoemde variabelen. Op die manier is het ook mogelijk om te kijken naar de invloed van de schoolcultuur in de mate van het bieden van zelfstandigheid.

Er zijn vijf vrouwen en vier mannen geïnterviewd. Van de negen docenten waren er twee docenten die lesgeven in een vak dat behoort tot de alfavakken, drie docenten die een bètavak geven en vier docenten die een gammavak geven. Het bleek lastig te zijn om ook voor een goede verdeling te zorgen wat betreft de variabele ‘jaren ervaring’. Er zijn twee docenten geïnterviewd met minder dan 5 jaar ervaring, drie docenten met ervaring tussen de 5 en 10 jaar en vier docenten met meer dan 10 jaar ervaring in het onderwijs. Zie tabel 1 voor de verdeling van de respondenten over de categorieën.

	Junior (0-5)	Medior (5-10)	Senior (10+)
Alfavakken	<i>Vrouwen: 1</i> <i>Mannen: -</i>	<i>Vrouwen: 1</i> <i>Mannen: -</i>	-
Bètavakken	<i>Vrouwen: 1</i> <i>Mannen: -</i>	<i>Vrouwen: 1</i> <i>Mannen: 1</i>	-
Gammavakken	-	-	<i>Vrouwen: 1</i> <i>Mannen: 3</i>

Tabel 1: Verdeling van de respondenten over de categorieën

Door docenten te kiezen die verschillen over de drie variabelen, is geprobeerd een zo representatief mogelijke groep respondenten te kiezen. In de discussie van dit onderzoek gaan we verder in op de generaliseerbaarheid van onze resultaten.

Analysemethode

De interviews zijn uitgewerkt door te beschrijven wat de motieven zijn van docenten voor het maken van keuzes. Ook is er aan de hand van de antwoorden in de interviews gekeken hoeveel zelfstandigheid docenten leerlingen bieden en op welke manieren. De docent heeft in een zelfbeeld aangegeven hoe hij of zij zichzelf inschaalt in de mate van zelfstandigheid, door de vragen te beantwoorden in het interview. Dit zelfbeeld van de mate van zelfstandigheid is vervolgens vergeleken met de resultaten uit de leerling-enquêtes om te controleren of het zelfbeeld van de docent klopt met wat leerlingen in de klas ervaren. Door de uitwerkingen van alle negen interviews naast elkaar te zetten hebben de onderzoekers de geïnterviewde docenten ingedeeld in drie categorieën naar de mate van het hebben van het geven van zelfstandigheid: weinig controle uitoefenen, middelmatige hoeveelheid controle uitoefenen en veel controle uitoefenen. Vervolgens is gekeken of er een relatie was tussen de variabelen geslacht, schoolvak en ervaring en de mate van zelfstandigheid die docenten geven, zoals in de drie categorieën van de mate van het hebben van controle is ingedeeld. Ook is gekeken of de motieven die docenten geven samenhangen met deze variabelen. Van elk interview is een samenvatting gemaakt (zie bijlage 5).

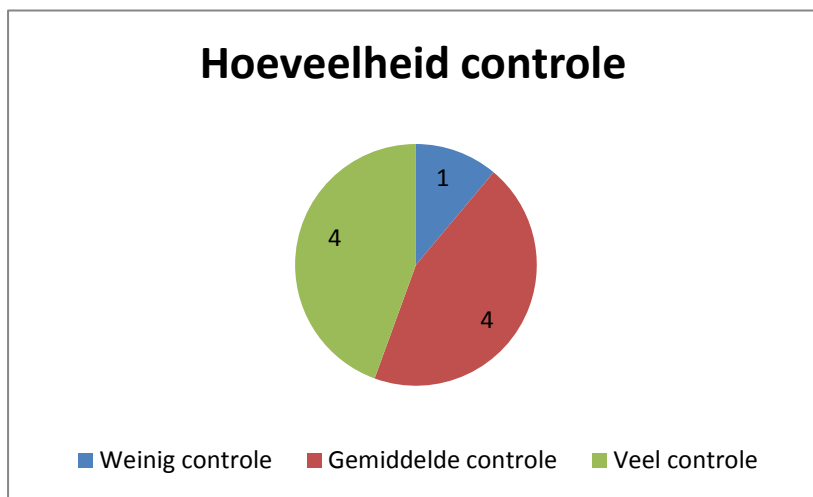
Met behulp van grafieken, behorend bij de variabelen, is geprobeerd overzichtelijk weer te geven welke docenten bij elkaar horen wat betreft die variabele. Aan de hand van die tabellen en de korte samenvattingen van de interviews met docenten zijn er conclusies getrokken met betrekking tot de groep respondenten.

Resultaten

Hieronder worden de resultaten uit het onderzoek beschreven. Er is gekeken naar de mate van zelfstandigheid, de manieren waarop zelfstandigheid wordt gegeven en de motieven van docenten over de hoeveelheid zelfstandigheid in relatie tot de variabelen geslacht, jaren ervaring en schoolvak.

Mate van zelfstandigheid

Onder de geïnterviewde docenten is er slechts één docent die zegt weinig aan controle te doen in zijn klassen en leerlingen veel zelfstandigheid te geven. Er zijn 4 docenten die zeggen een gemiddelde hoeveelheid aan zelfstandigheid te doen, afhankelijk van het onderwerp of samenstelling van de klas. Er zijn 4 docenten die veel controle uitoefenen op hun leerlingen (figuur 1).

Figuur 1: De hoeveelheid controle die docenten uitvoeren

Manieren waarop docenten controle uitoefenen of zelfstandigheid geven.

Docenten die veel bezig zijn met de zelfstandigheid van leerlingen noemen verschillende manieren waarop ze deze zelfstandigheid geven. Deze docenten reserveren over het algemeen tijd in de les voor leerlingen om zelfstandig te werken of ze voeren projecten uit waarbij leerlingen zelf een onderwerp en aanpak mogen kiezen. Eén docent gaf ook aan dat leerlingen vrij zijn om op te letten tijdens de klassikale uitleg. Het is dan de keuze van leerlingen om naar de uitleg te luisteren of zelfstandig aan het werk te gaan. Een groot aantal van de ondervraagde docenten geeft aan dat zij geen huiswerk controleren omdat zij dit de verantwoordelijkheid van de leerlingen zelf vinden. Leerlingen hebben vaak in dit geval een planner gekregen waarop staat aangegeven wat zij moeten leren en maken. Een andere genoemde manier om zelfstandigheid te geven is het beschikbaar maken van extra materialen en opdrachten voor de leerlingen die daar om vragen. Op deze manier kunnen leerlingen zelf voor meer verdieping in of extra herhaling van een onderwerp kiezen.

Ook zijn er in de interviews verschillende manieren genoemd waarop docenten controle uitoefenen op hun leerlingen. Zo controleert een aantal van de ondervraagde docenten om de zoveel tijd het huiswerk of laat leerlingen werken in een klassenschrift. Ook geeft een tweetal docenten geen planning aan de leerlingen omdat deze planning vaak toch veranderd moet worden. De meest genoemde manier waarop docenten controle uitoefenen is het geven van klassikale uitleg waarbij iedereen moet opletten en het tempo en de inhoud door de docent wordt bepaald. Vaak moeten de leerlingen hierbij werken aan de opdrachten die worden aangereikt door de docent.

Motieven voor of tegen zelfstandigheid

In de interviews geven docenten verschillende motieven en redenen voor het wel of niet geven van veel zelfstandigheid. De meest gegeven redenen voor het geven van zelfstandigheid is dat de docenten zelfstandigheid belangrijk voor de vervolgstudie en de verdere carrière. Door leerlingen zelfstandig te laten werken willen zij bereiken dat leerlingen een eigen verantwoordelijkheid aanleren en beter zelfstandig keuzes kunnen maken.

Een tweetal docenten geeft aan dat zij zelfstandigheid gebruiken omdat zij merken dat leerlingen dit prettiger vinden. Andere redenen voor het geven van zelfstandigheid zijn de invloed van de schoolcultuur, dat het past bij de huidige tijdsgeest en dat zelfstandigheid nodig is voor het goed aanleren van de stof. In tabel 2 is een overzicht te vinden met de meest gegeven redenen en de aantallen docenten die deze reden heeft gegeven.

Reden voor het geven van zelfstandigheid	Aantal keren genoemd
Belangrijk voor vervolgstudie/carrière	3
Leerlingen vinden het prettig	2
Schoolbeleid	1
Past in de tijdsgeest	1
Goed aanleren van de stof	1

Tabel 2: Redenen voor het geven van zelfstandigheid

De meest gegeven reden tegen het geven van zelfstandigheid is dat docenten vinden dat een klassikale uitleg effectiever of efficiënter is dan leerlingen opdrachten te geven waarbij zij zelfstandig moeten werken. Daarnaast wordt er gedacht dat zelfstandig werken niet voor elke leerling geschikt is. Het volle curriculum en de aard van het vak wordt ook als reden tegen het bieden van zelfstandigheid gegeven. Andere redenen voor het beperken van zelfstandigheid zijn dat één docent controle wil hebben over wat de leerling leert zodat hij/zij zeker weet dat er goede kennis wordt opgedaan en één docent geeft ook aan dat zij uit haar eigen ervaring als leerling het prettiger vond wanneer de docent de controle nam. Een andere docent gaf aan dat het geven van klassikale uitleg past bij zijn manier van werken en hij zo plezier haalt uit zijn vak. In de tabel 3 is een overzicht te vinden met de meest gegeven redenen en de aantallen docenten die deze reden heeft gegeven voor het beperken van zelfstandigheid.

Reden voor het beperken van zelfstandigheid	Aantal malen genoemd
Klassikale uitleg is effectiever/efficiënter	3
Zelfstandig werken werkt niet voor elke leerling	3
Zelfstandig werken kan niet door het volle programma	2
Aard van het vak	2
Graag controle willen hebben over wat de leerling leert	2
Persoonlijke voorkeur	1
Eigen ervaringen als leerling	1

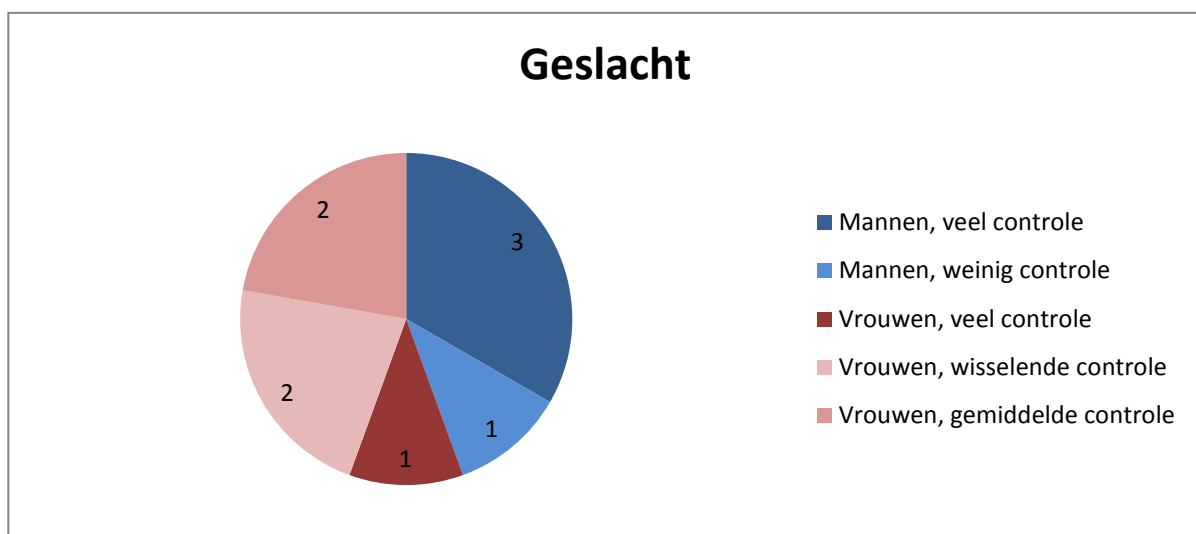
Tabel 3: Redenen voor het beperken van zelfstandigheid

Resultaten ten opzichte van de variabelen

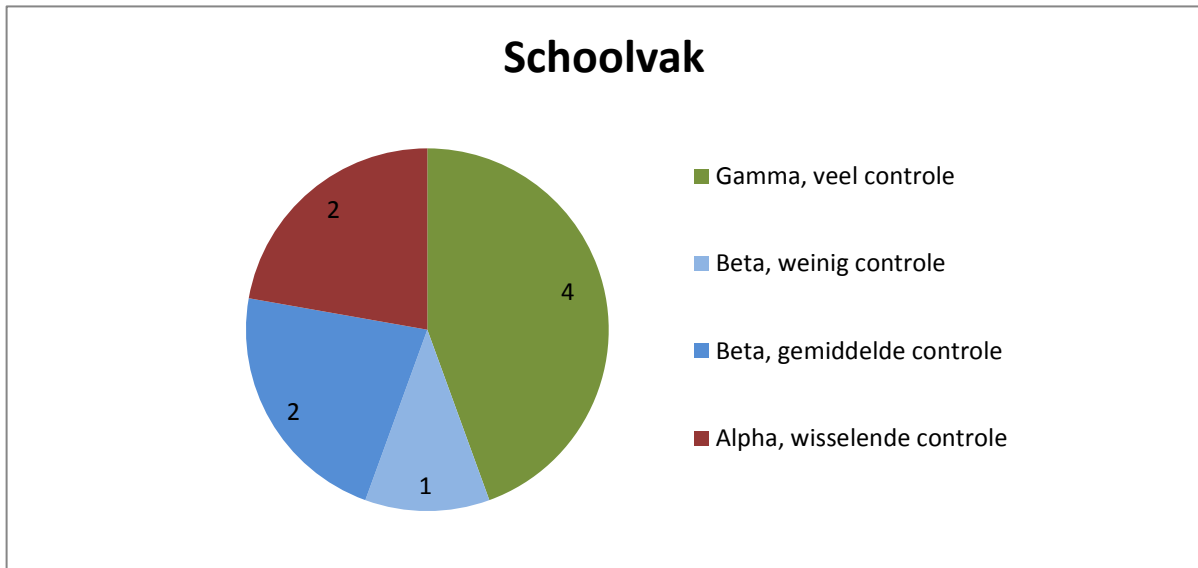
In figuur 2, 3, en 4 staat weergegeven hoe de hoeveelheid zelfstandigheid zich verhoudt tot respectievelijk het geslacht, het schoolvak en het aantal jaren ervaring van de door ons geïnterviewde docenten. Er is te zien dat vooral de mannelijke docenten in dit onderzoek aangeven dat ze veel controle uitoefenen. De mate van controle onder de vrouwelijke docenten wisselt.

Vooraf de docenten die een gammavak onderwijzen voeren veel controle uit over de leerlingen. De alfadocenten wisselen in de mate van controle en zelfstandigheid. Van de bètadocenten zijn er twee docenten die een gemiddelde controle uitoefenen en één docent die weinig controle uitoefent. Er zijn onder de respondenten geen bètadocenten die veel controle uitoefenen op hun leerlingen.

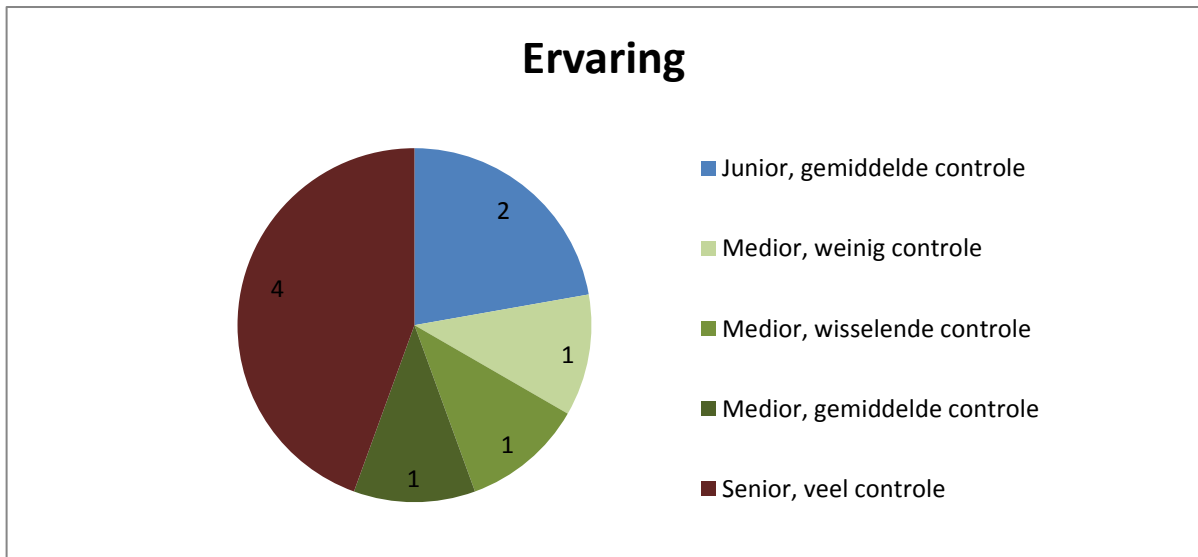
Kijkend naar het aantal jaren ervaring voeren alle senior docenten (docenten met meer dan 10 jaar ervaring in het onderwijs) veel controle uit over hun leerlingen. Onder de medior docenten (tussen 5 en 10 jaar ervaring) wisselt de hoeveelheid controle tussen weinig controle en een gemiddelde controle. Alle ondervraagde junior docenten voeren een gemiddelde controle uit over hun leerlingen.

Figuur 2: Hoeveelheid controle naar het geslacht van de respondenten

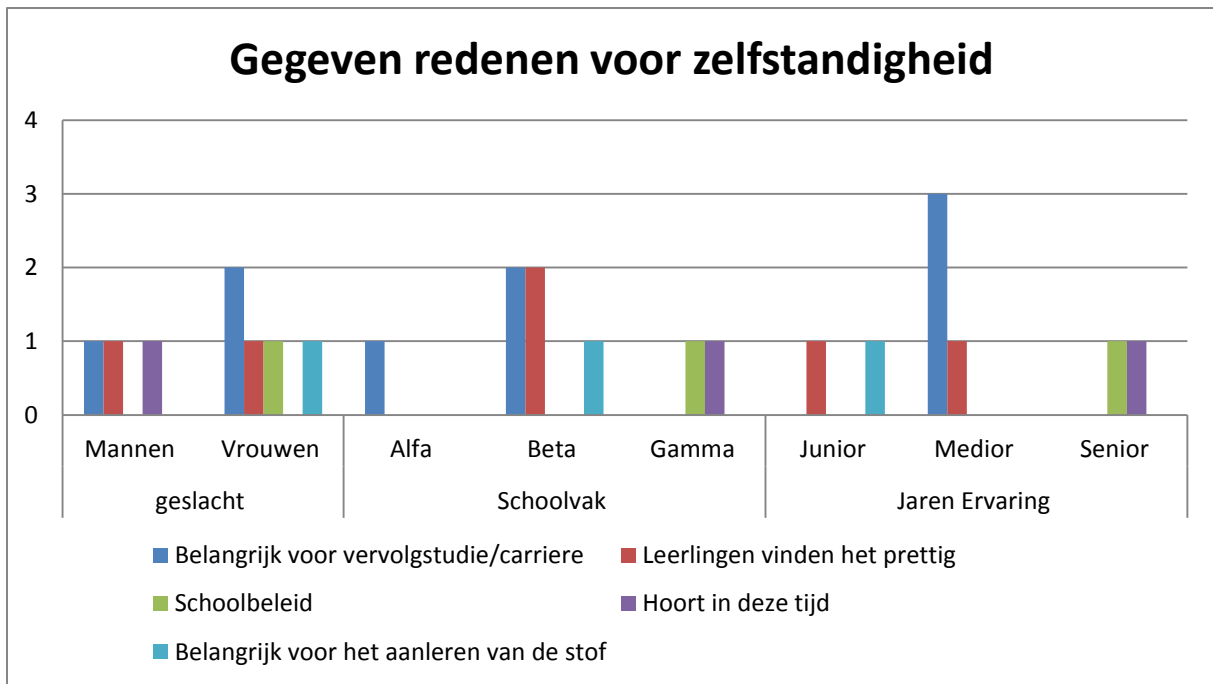

Figuur3: Hoeveelheid controle naar het schoolvak van de respondenten

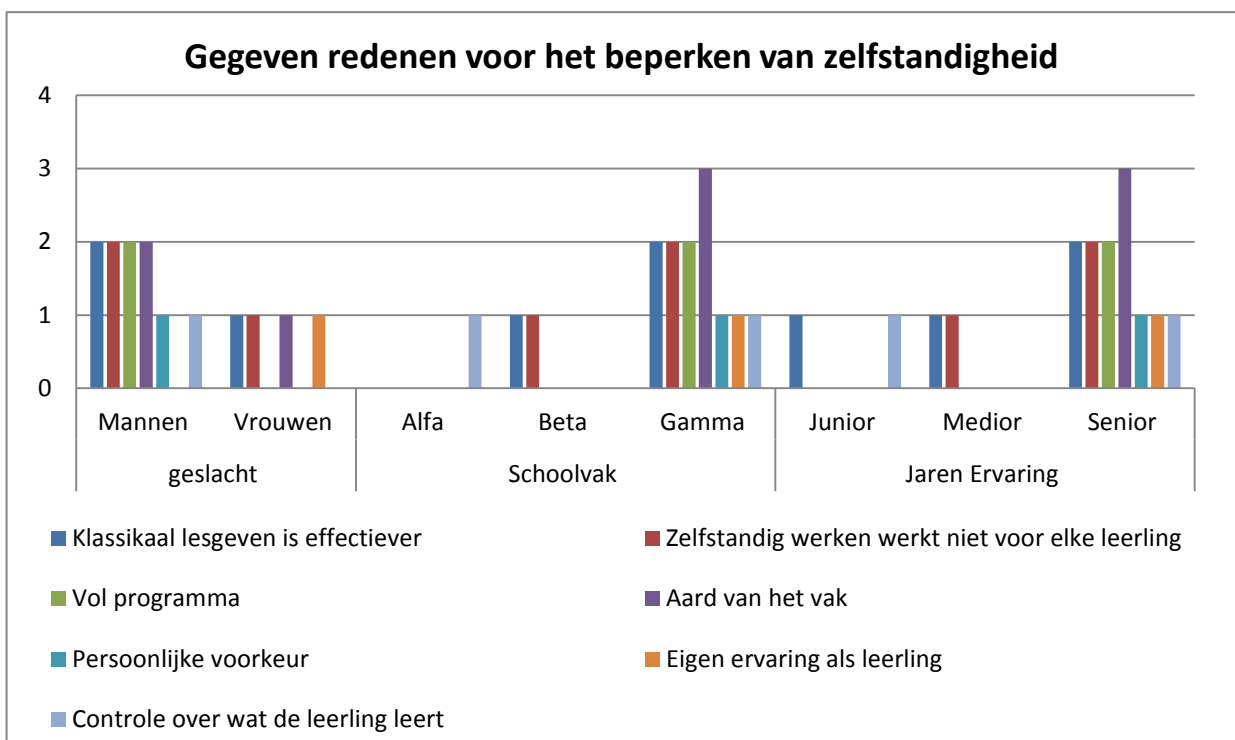
Figuur4: Hoeveelheid controle naar de ervaring van de respondenten

In het onderzoek is verder gekeken hoe de motieven die worden gegeven door docenten zich verhouden tot de variabelen geslacht, jaren ervaring en schoolvak. In de grafiek in figuur 5 is te zien hoe de redenen voor het geven van zelfstandigheid zich verhouden tot de hiervoor genoemde variabelen. De belangrijkste resultaten uit deze grafiek zijn dat de docenten die zelfstandigheid belangrijk vinden voor de vervolgstudie vooral vrouwelijke docenten zijn die lesgeven in een bètavak. Ook geven alleen medioren deze reden voor het geven van zelfstandigheid. Verder valt op dat het schoolbeleid als reden maar door één docent wordt genoemd. Datzelfde geldt voor de reden dat het belangrijk is voor het aanleren van de stof en voor de reden dat het hoort in deze tijd.

Figuur 3: Gegeven redenen voor zelfstandigheid naar de verschillende variabelen

In de grafiek in figuur 6 is te zien hoe de redenen voor het beperken van zelfstandigheid zich verhouden tot de hiervoor genoemde variabelen. De meest opvallende resultaten uit deze grafiek zijn dat alleen de senior docenten die een gammavak geven zeggen dat zij weinig zelfstandigheid geven door het volle programma en de aard van het vak. Ook valt op dat de docenten binnen de alfavakken en de junior docenten weinig redenen noemen tegen zelfstandigheid. Verder is te zien dat verschillende docenten vinden dat klassikaal lesgeven effectiever is.

Figuur 4: Gegeven redenen voor het beperken van zelfstandigheid naar de verschillende variabelen

Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om te onderzoeken hoeveel zelfstandig wordt gegeven aan leerlingen in de Tweede Fase en waarom, op welke manieren docenten controle uitoefenen en welke variabelen van invloed zijn op de mate van zelfstandigheid die door docenten worden gegeven. In dit onderzoek wordt door het grootste gedeelte van de ondervraagde docenten veel aan controle gedaan in vwo-5. Een kleiner gedeelte was juist veel met zelfstandigheid bezig.

In dit onderzoek is verder gekeken of de variabelen schoolvak, leeftijd en geslacht van invloed waren op de hoeveelheid zelfstandigheid die docenten aan leerlingen geven. In het interview is aan docenten gevraagd of zij zelf vinden dat het schoolvak van invloed is op de mate van zelfstandigheid. Hieruit bleek dat zeven van de negen ondervraagde docenten aangaven dat de aard van het vak te maken heeft met de hoeveelheid zelfstandigheid die kan worden gegeven. Zo geven docenten van vakken waarbij veel moet worden geoefend, zoals wiskunde, aan dat leerlingen wel een vorm van controle nodig hebben. Twee docenten hebben aangegeven dat zij niet vinden dat het vak een invloed moet hebben op de mate van zelfstandigheid. Zij zeggen juist meer dat de samenstelling van de klas en de motivatie van leerlingen bepaald hoeveel er zelfstandig door leerlingen kan worden uitgevoerd.

Uit de interviews blijkt verder dat de docenten die alfavakken onderwijzen erg flexibel omgaan met zelfstandigheid, waarbij dit vooral afhankelijk is van de klas en het onderwerp. De docenten die bètavakken onderwijzen verschillen erg in de omgang met zelfstandigheid. Eén docent laat alles over aan de leerlingen, de twee andere docenten wisselen dit af. De ondervraagde docenten die een gammavak onderwijzen, voeren allen veel controle uit. Zij geven aan dat dit door het overvolle programma komt en het gebrek aan intrinsieke motivatie van leerlingen om zelfstandig aan het werk te gaan. Deze gevonden resultaten komen niet overeen met de literatuur. In de literatuur is namelijk te vinden dat vooral in de hardere bètavakken zoals scheikunde en natuurkunde de docent vooral de controle uitoefent. De redenen voor de verschillen tussen vakken moeten nog verder worden onderzocht (Oolbekkink-Marchand, 2006).

Het verschil tussen de in dit onderzoek gevonden resultaten en de literatuur is naar onze mening te verklaren door de werkervaring van de ondervraagde docenten. Uit de resultaten van ons interview blijkt dat de docenten die weinig ervaring hebben in het onderwijs (5 jaar of minder) veel bezig zijn met het thema zelfstandigheid, hun eigen verhouding daartoe, en hun geprefereerde werkwijze. De docenten die tussen de 5 en 10 jaar ervaring hebben in het onderwijs gaan wisselend om met zelfstandigheid, waarbij de samenstelling van de klas van grote invloed is. De ondervraagde docenten die al langer dan 10 jaar actief ervaring hebben binnen het onderwijs, zijn allen voornamelijk controlerend. Dit komt overeen met de gevonden literatuur (Oolbekkink-Marchand, 2006) en is wellicht te verklaren door de recentelijk veranderende visie op het onderwijs waarbij de leerlingen meer centraal komen te staan in plaats van de docent (van Aalst & Kok, 2004).

De in dit onderzoek ondervraagde gammadocenten hebben allen meer dan 10 jaar ervaring in het onderwijs en de jaren ervaring van de bètadocenten varieert tussen de 5 en 15

jaar. Dit verklaart wellicht waarom de hier gevonden resultaten niet overeenkomen met de literatuur over invloed van het schoolvak op de mate van zelfstandigheid.

Ook is gekeken naar de invloed van het geslacht op de mate van zelfstandigheid. In dit onderzoek is gebleken dat vooral mannen veel controle uitoefenen op de klas. Slechts één man legt het initiatief juist neer bij de leerling. De vrouwen gaan wisselend om met zelfstandigheid maar de meeste zijn soms of gedeeltelijk controlerend en leggen gedeeltelijk de verantwoordelijkheid neer bij de leerlingen. Deze resultaten komen overeen met de literatuur maar zijn wellicht ook beïnvloed door de jaren ervaring van de docenten. Vier van de vijf ondervraagde mannen heeft namelijk meer dan 10 jaar ervaring in het onderwijs terwijl de jaren ervaring van de ondervraagde vrouwen wisselt.

Kijkend naar de resultaten klopt de hypothese dat de praktijkervaringen en onderwijsopvattingen van docenten de mate van zelfstandigheid die zij bieden beïnvloeden. Daarnaast lijkt in dit onderzoek vooral de variabele ‘aantal jaren ervaring in het onderwijs’ een rol te spelen in de mate van zelfstandigheid. Een groot gedeelte van de docenten die meer dan 10 jaar ervaring in het onderwijs hebben, voeren veel controle uit over hun leerlingen. De docenten met minder dan 5 jaar ervaring zijn veel bezig met het thema zelfstandigheid.

Zoals eerder hierboven beschreven kan de invloed van het aantal jaren ervaring in het onderwijs worden verklaard door de recentelijk veranderende visie op het onderwijs waarbij de leerlingen meer centraal komen te staan in plaats van de docent (van Aalst & Kok, 2004). Ook is het mogelijk dat op de lerarenopleidingen meer aandacht wordt besteed aan zelfstandigheid vanwege de invoering van de Tweede Fase, waardoor de docenten die pas recentelijk in het onderwijs werken meer bezig zijn met de zelfstandigheid van leerlingen.

Verder is het opvallend dat de docenten die lesgeven aan leerlingen in de Tweede Fase vaak docenten zijn met veel ervaring in het onderwijs. Uit dit onderzoek blijkt dat deze docenten juist vaak veel controle uitoefenen over leerlingen wat niet strookt met de gedachte achter de Tweede Fase.

Discussie

De resultaten van dit praktijkgerichte onderzoek kunnen door een aantal zaken zijn beïnvloed. Zo is in dit onderzoek gebruik gemaakt van een open opzet voor het interview om een breed beeld te krijgen van de manieren waarop docenten controle uitoefenen en de achterliggende redenen. Door deze open opzet verschillen ook de manieren waarop docenten zijn geïnterviewd: in het ene interview is meer de diepte ingegaan terwijl in het andere interview niet verder is doorgevraagd. Als gevolg hiervan kunnen de resultaten tussen de interviews verschillen en heeft dit instrument een lage validiteit. In het vervolg zou gebruik moeten worden gemaakt van een meer gestructureerde leidraad voor het interview. Hierdoor zullen de resultaten wel meer worden ingeperkt door de gestelde vragen maar het levert wel een meer valide instrument op.

Het andere gebruikte instrument in dit onderzoek, de leerling-enquête, was ook niet altijd van nut, want ondanks het vooronderzoek beoordelen de onderzoekers de betrouwbaarheid van het instrument als twijfelachtig. Zo is het mogelijk dat leerlingen in hun antwoorden worden beïnvloed door de mening die ze over een docent hebben. Omdat leerlingen zelfstandigheid over het algemeen zien als iets positiefs, zou de beoordeling door leerlingen af kunnen hangen van de band met en de waardering voor de docent. Hierdoor kunnen ze bijvoorbeeld een meer gewaardeerde docent hoger beoordelen op de hoeveelheid zelfstandigheid dan dat daadwerkelijk het geval is.

In dit onderzoek kon wel tot op zekere hoogte worden gekeken of de resultaten van leerlingen overeenkwamen met het beeld dat de docent had van zichzelf, maar in het vervolg zou een gestructureerd interview moeten worden gebruikt. Met een interview kan de onderzoeker op basis van de gegeven antwoorden zelf inschatten hoeveel zelfstandigheid een docent geeft. Ook kan verder worden gevraagd naar de manieren waarop een docent controle uitoefent om zo het beeld dat uit de docenteninterviews komt aan te vullen of te verbreden.

Ook kan de kleine onderzoeksgroep van invloed zijn geweest op de resultaten. Doordat in deze kleine groep de variabelen niet overal gelijk waren verdeeld kan dit een verkeerd beeld hebben gegeven over de mate van zelfstandigheid binnen een bepaalde groep. In het vervolg zou een grotere onderzoeksgroep moeten worden gebruikt om zo tot meer betrouwbare en statistische resultaten te komen.

In een vervolgonderzoek kunnen de bovenstaande aanpassing worden gebruikt om te zien of de gevonden resultaten overeenkomen met de literatuur. Deze aanpassingen geven een meer gestructureerde leidraad om voor de docenteninterviews gebruiken en helpen de manier van interviewen tussen de onderzoekers beter af te stemmen. De aanpassingen vragen ook om een grotere onderzoeksgroep te gebruiken waarbij de variabelen beter zijn verdeeld, en om het interviewen van leerlingen om te zien of de uitspraken van docenten overeenkomen met wat leerlingen ervaren.

Ook kan worden gekeken welke hoeveelheid zelfstandigheid de grootste leeropbrengst geeft om de uitspraken van docenten over de effectiviteit van zelfstandig werken te valideren.

Suggesties voor de praktijk

Het doel van dit onderzoek was om te onderzoeken welke hoeveelheid zelfstandig wordt gegeven aan leerlingen in de Tweede Fase, op welke manieren docenten controle uitoefenen en welke variabelen van invloed kunnen zijn op de mate van zelfstandigheid die door docenten worden gegeven. De onderzoekers hoopten hiermee een beeld te krijgen van hoe er met zelfstandigheid om wordt gegaan in de Tweede Fase, door welke variabelen dit wordt beïnvloed en hoe zij dit zelf kunnen toepassen in de eigen praktijk.

Eén van de onderzoekers vond het lastig om veel zelfstandigheid toe te passen in haar lessen. Ze had het gevoel dat zelfstandige opdrachten vaak veel tijd kosten en niet altijd even goed werken. Daarnaast haalt ze veel plezier uit het geven van klassikale uitleg en geven leerlingen ook aan dat zij deze uitleg goed is. Uit dit onderzoek blijkt dat meerdere docenten, ook binnen haar vakgebied, dezelfde problemen ervaren met zelfstandigheid. Ook neemt zij mee uit een interview dat de manier van lesgeven moet passen bij de docent om zo plezier te houden in het werk.

Toch deelt zij de visie van de ondervraagde docenten die zelfstandigheid belangrijk vinden, dat zelfstandigheid een belangrijk onderdeel is voor leerlingen om ze goed voor te bereiden op de toekomst. Daarom neemt ze uit de interviews kleine toepassingen mee die, ondanks dat de lesinhoud voor het grote deel wordt bepaald door de docent, ervoor zorgen dat er een mate van zelfstandigheid is. Dit zijn bijvoorbeeld het reserveren van een gedeelte van de les voor het zelfstandig werken aan projecten of andere activiteiten. Ook wil zij vaker gebruik maken van een planning voor het huiswerk waarin wordt aangegeven welke extra verdiepende opdrachten leerlingen kunnen gebruiken om de stof te oefenen.

Eén van de andere onderzoeksters is het tijdens het uitvoeren van dit onderzoek sterk opgevallen dat veel docenten geen groot voorstander zijn van zelfstandige werkvormen. Voor veel docenten heeft dit te maken met het feit dat leerlingen dit soms nog niet aan kunnen, of een verkeerde weg in blijken te slaan op het moment dat zij zelf aan de slag gaan. Hoewel het als beginnend docent in de Tweede Fase belangrijk is om, na de overstap van het lesgeven in de onderbouw, niet op een te laag niveau in te zetten, heeft zij hier ook de conclusie uit kunnen trekken dat er niet te veel van de leerlingen verwacht kan worden. Om zelfstandigheid te geven aan de leerlingen zal dit didactisch goed vorm gegeven moeten worden om het de leerlingen aan te leren, omdat zij nog weinig ervaring op hebben gedaan wat zelfstandigheid betreft. Bij elke (grote) stap op weg naar het eindexamen dient er een vinger aan de pols gehouden te worden of de kennis, het inzicht en de aangeleerde methoden van de leerling zich op het juiste niveau bevinden. Voor deze onderzoekster sluit dit echter niet uit dat zelfstandig werken een aanzienlijke rol kan spelen in de les – als er maar met regelmaat en doordringendheid controle wordt gehouden op deze zelfstandigheid.

Literatuurlijst

- Aalst, H. van & Kok, J.M. (2004), “Het nieuwe leren”, *JSW*, volume 89, number 4, 11-15.
- Adviespunt Tweede Fase. (2005). Zeven jaar Tweede Fase, een balans. Den Haag: Tweede Fase Adviespunt.
- Berends, R. (2008). Zelfstandigheid leren door zelfstandig te zijn. Verkregen op 26, september, 2013 van <http://www.daltondeventer.nl/literatuur/>.
- Goossen, P. (2010). Ervaringen met keuzewerktijd op een daltonschool. *Levende Talen Magazine*, 98(4), 18-20
- Oolbakkink-Marchand, H. W. (2006). Teachers' perspectives on self-regulated learning: An exploratory study in secondary and university education. *Unpublished doctoral dissertation*, University of Utrecht, Utrecht, the Netherlands.

Bijlage 1: Persoonlijke relevantie voor de onderzoeksters

Hanneke Buitenhuis

Als leerling merkte ik al dat docenten op verschillende manieren omgaan met ‘Tweede Fase didactiek’. De ene docent kiest ervoor leerlingen zelf veel keuzes te laten maken en de andere docent neemt de leerlingen juist meer aan de hand mee. Datzelfde verschil valt mij op nu ik zelf voor het tweede jaar lesgeef aan klassen uit de Tweede Fase: mijn collega’s maken verschillende keuzes in het ‘loslaten’ van de leerlingen.

Als leerling had ik mijn eigen voorkeur: een docent die tot een bepaalde mate zelfstandigheid vroeg, vond ik prettig. Maar als docent vraag ik mij af of dit ook het ideaal is, niet alle leerlingen vinden hetzelfde fijn als ik vond. Nu ik als beginnend docent voor de klas sta, ben ik op zoek naar de ‘juiste’ combinatie van loslaten en aan de hand meenemen. Een combinatie die bij mij als docent past, maar ook een combinatie die helpt mijn doel te bereiken om leerlingen op te voeden tot zelfstandige burgers in de maatschappij. Aan de ene kant wil ik leerlingen graag leren zelfstandig keuzes te maken, maar aan de andere kant wil ik hen niet overvragen.

Met dit onderzoek hoop ik een onderbouwing te vinden van de verschillende keuzes die docenten kunnen maken in het al dan niet ‘loslaten’ van leerlingen uit de Tweede Fase.

Gemma Ripken

Tijdens het lesgeven in de onderbouw is het vrij duidelijk in hoeverre je leerlingen los kan laten. Zij zijn vaak nog niet in staat om zelf hun leeractiviteiten goed in te plannen en activiteiten te kiezen en hebben daarbij aardig wat begeleiding nodig.

Echter, het is wel de bedoeling dat hier in de bovenbouw verandering in komt. Eén van de doelen is immers dat leerlingen goed voorbereid zijn op het voortgezet onderwijs. Ik heb tot nu toe nog geen goed beeld van de mate van zelfstandigheid die je bovenbouw leerlingen kunt en moet geven. Kijkend naar mijn collega’s zie ik ook dat docenten vaak een persoonlijke voorkeur hebben die gebaseerd is op een eigen visie en eerdere ervaringen. Ik hoop met dit onderzoek een beeld te krijgen van de verschillende keuzes die docenten op het gebied van zelfstandigheid maken en de onderbouwing hiervan. Ook hoop ik dat ik hiermee zelf goed onderbouwde keuzes kan maken over de mate van zelfstandigheid van mijn leerlingen.

Esther Wessels

Tot nu toe zijn mijn eigen ervaringen als docent beperkt gebleven tot de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Drie jaar na mijn tweedegraads bevoegdheid te hebben behaald, heb ik nu de stap gezet om ook mijn eerstegraads bevoegdheid te gaan halen. Wat ik daarbij voor mijzelf als grootste uitdaging heb aangetekend, is het leren inschatten en aanvoelen van het niveau, en daarbij het eigene, van de Tweede Fase. Het inschatten en bepalen van het niveau van de onderbouwleerlingen – zowel vakinhoudelijk als betreffende het benaderen en aanspreken van de leerling – heb ik mij eerder eigen gemaakt, maar het leek mij bij aanvang van de eerstegraads opleiding juist moeilijk om dit enigszins los te kunnen laten om zo het

goede niveau van de bovenbouwleerlingen te pakken te kunnen krijgen. Het observeren van collega's die hier reeds ervaren in zijn, en het stellen van vragen aan hen over hun aanpak in dezen, geeft mij een breed kader om uit te putten en van te leren. Aangezien zelfstandigheid een van de grootste thema's in de Tweede Fase is, lijkt het mij voornamelijk nuttig om rondom dit thema te observeren en interviewen. Ik hoop daarom om van dit onderzoek meer te leren over verschillende methoden van het faciliteren van zelfstandig werken in de Tweede Fase, zodat ik het niveau van mijn eigen bovenbouwlessen aan de hand hiervan kan sturen.

Bijlage 2: Oriënterende observaties School 3.

17-09-2013 1^e uur: Biologie

Aan het begin van de les start de docent met de op deze school gebruikelijke dagopening, zonder hier een verdere introductie bij te geven. De leerlingen luisteren hiernaar of kijken naar elkaar, terwijl de docent een stukje voorleest. Na afloop stelt de docent wat vragen maar er komt geen reactie vanuit de klas. De docent probeert als toevoeging op de dagopening een filmpje te laten zien en terwijl hij dit probeert op te starten praten en lachen de leerlingen, of proberen de docent te helpen. Als het filmpje eenmaal begint krijgen de leerlingen geen kijkvraag of introductie van de docent mee. De docent staat achterin de klas en kijkt zelf geconcentreerd naar de film, maar niet alle leerlingen uit de klas letten op. Degenen die niet naar de film kijken, worden niet gecorrigeerd.

Als het filmpje is afgelopen koppelt de docent dit aan het thema waar de klas momenteel mee bezig is: ecologie. De docent stelt een aantal vragen aan de klas, maar er komt wederom geen reactie. De docent praat gewoon verder, maar niet alle leerlingen letten op. Sommigen bladeren in hun boek of planner, maar zij worden hier niet door de docent op aangesproken. Slechts één leerling krijgt kort en op luchtige wijze een berisping als hij begint te gapen. Vervolgens krijgen de leerlingen wat instructie voor de rest van de les en worden er enkele aandachtspunten in het boek aangewezen, terwijl wederom sommige leerlingen met elkaar aan het praten zijn of op hun telefoon kijken. De docent geeft de start van het zelfstandig werken min of meer aan met de uitspraak “Jullie mogen gewoon beginnen.”

Het lesuur is nu halverwege en een van de leerlingen stelt een vraag over de stof. De docent kiest ervoor om deze vraag plenair te bespreken, waarbij sommige leerlingen luisteren maar de meesten lezen in hun boek. Vervolgens loopt de docent door de klas en vraagt enkele leerlingen naar de voortgang van hun werk. Bij een aantal jongens geeft hij aan afspraken te gaan willen maken over inzicht in hun werkboek, controle op hun voortgang en daaraan te binden consequenties. Bij enkelen controleert hij hun schrift maar daar blijft het op dit moment bij.

De overige leerlingen zijn ondertussen voornamelijk met elkaar aan het praten, niet meer dan twee leerlingen zijn zichtbaar aan het werk met de opdrachten in het boek. Als een leerling haar hand opsteekt en aangeeft dat ze een vraag heeft, voegt de docent zich bij het betreffende groepje leerlingen. Nu geven plots meer leerlingen uit het groepje aan dat ze dezelfde theorie ook niet duidelijk vinden. Ze luisteren terwijl de docent verschillende leerlingen weer op weg helpt – en ondertussen ook over heel andere onderwerpen praat.

17-09-2013 2^e uur: Engels

De docent opent het lesuur met het voorlezen van de cijfers van een eerdere toets. Hierbij kunnen de leerlingen ieder voor zich aangeven of ze het cijfer wel of niet hardop voorgelezen willen hebben. Dit lesuur zal een boek van William Shakespeare behandeld worden, waarvan de leerlingen een deel gelezen hadden moeten hebben voor deze les. De docent inventariseert globaal wie het boek niet meegenomen heeft en wie het huiswerk niet gelezen heeft, maar verbindt hier geen consequenties aan. Degenen die geen boek bij zich hebben wordt gevraagd met een ander mee te kijken, en degenen die de passage niet gelezen

hebben wordt gevraagd dit alsnog na afloop te doen. De docent geeft aan dat de leerlingen het verhaal niet zullen begrijpen als ze niet steeds het huiswerk lezen en het boek meenemen naar de les, en spoort iedereen aan om dit voortaan dus op orde te hebben.

De rest van de les, ongeveer 40 minuten, besteedt de docent aan het behandelen van de gelezen passages en het geven van achtergrondinformatie bij het verhaal en bij Shakespeare. De leerlingen luisteren of kijken naar hun boek en stellen geen vragen – de docent heeft hier ook geen aanwijzingen over gegeven. Wel stelt de docent soms een globale of verdiepende vraag over het boek aan de klas, maar zij krijgt hier hoogstens een beknopt antwoord op. Hoewel de docent regelmatig probeert om met kleinere en meer gerichte vragen de leerlingen naar een antwoord te helpen, blijft het bij de meeste vragen helemaal stil. Als er een kort of incorrect antwoord gegeven wordt, vult de docent dit aan en gaat vervolgens verder.

Een kwartier voor het einde van de les lijkt de docent hier genoeg van te krijgen en spoort de klas aan om actiever te participeren en meer antwoorden te geven op haar vragen. De docent zegt dat het niet geeft als iemand een fout antwoord geeft, omdat ze immers al een poos geconcentreerd bezig zijn. Bij de volgende vraag die de docent stelt, laat ze iedereen in het boek het goede antwoord zoeken en vraagt het antwoord aan specifieke leerlingen die de hele les nog niets gezegd hebben. Als een leerling het antwoord niet weet, helpt de docent de leerling om dit toch te achterhalen.

Aan het einde van de les herhaalt de docent wat er voor volgende keer gelezen moet worden en spoort de hele klas nog eens aan om dan actiever mee te doen in de les.

17-09-2013, 3^e uur: Frans

Nadat de leerlingen binnen gedruppeld zijn, opent de docent de les met: “We gaan vandaag heel wat doen, dus we gaan snel beginnen.” Na een korte introductie en toelichting van de docent bij een tekst uit het boek en een kort “Au travail!”, gaan de leerlingen alleen of in tweetallen aan het werk met de opdrachten. Sommige leerlingen overleggen zachtjes maar alle leerlingen zijn aan het werk. De docent loopt rond en kijkt met sommige leerlingen mee en geeft aanwijzingen. Sommige leerlingen roepen de docent als ze iets te vragen hebben.

Aan het eind van de opdracht vraagt de docent de klas of er hier nog vragen over zijn, en geeft aan dat de leerlingen hun huiswerk zelf moeten nakijken via Magister.

Vervolgens wil de docent een tekst uit het boek behandelen met de leerlingen. Ze leest eerst zelf een stukje voor en vraagt vervolgens enkele leerlingen om een stukje te lezen. Als twee leerlingen met elkaar praten, corrigeert de docent hen. De docent vertaalt woorden uit de tekst, ook op aanvraag van de leerlingen. Als de docent iets gaat uitleggen over grammatica, doen sommige leerlingen mee en sommigen praten met elkaar. Niemand maakt aantekeningen. Als een leerling een vraag stelt, antwoordt de docent dat ze zelf maar aan de slag moeten gaan en het dan vanzelf door zullen krijgen. Tegen het einde van de les spoort de docent aan om het werk thuis af te maken zodat ze er volgende keer in de klas mee verder kunnen gaan.

Bijlage 3: Interviewopzet

Semigestructureerd interview, deze vragen kunnen dienen als leidraad voor het interview.

Geslacht:

Jaren ervaring:

Schoolvak:

School:

Leeftijd:

Op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas? Wat laat u aan de leerlingen zelf over?

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes? Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid *vindt* u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid *gedacht*, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

Bijlage 4: Enquête onder leerlingen

Voor een wetenschappelijk onderzoek willen we onderzoeken hoeveel vrijheid en controle leerlingen hebben over hun eigen leerproces. Daarom willen we je vragen om de onderstaande vragen te beantwoorden over de volgende docent: _____

Probeer bij het beantwoorden van de vragen deze docent in gedachten te vergelijken met andere docenten die aan jou les geven.

Alvast bedankt voor je medewerking!

Beantwoord de vragen door rechts van de vragen één van de bolletjes in te kleuren, wat jij op de puntjes in de vraag zou invullen.

	heel weinig	weinig	veel	heel veel
1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over.	☐	☐	☐	☐
2. Deze docent controleert	☐	☐	☐	☐
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces.	☐	☐	☐	☐
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen.	☐	☐	☐	☐

Bijlage 5: Verslagen van de gehouden interviews

Docent 1 (vrouw, medior, bèta), School 2.

Op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas? Wat laat u aan de leerlingen zelf over?

Ik controleer het huiswerk 1 tot 2 keer per week. Wanneer de leerlingen dit huiswerk dan niet afhebben krijgen ze een 'h'. Dit betekent hier op school dat de leerlingen moeten nablijven en zich ook een dag eerder moeten melden. Leerlingen mogen wel zelf inplannen wanneer zij dit huiswerk maken. Tijdens de les of thuis.

Tijdens mijn lessen geef ik een deel van de tijd (70%) klassikaal uitleg. Hierbij hebben leerlingen weinig zelfstandig in te brengen en voer ik de controle uit op de inhoud en verloop van de les. Het andere gedeelte van de tijd (30%) mogen leerlingen zelf kiezen waar zij deze tijd aan besteden. Dit kunnen ook andere projecten op school zijn.

We voeren ook een PO uit in onze vwo 5 klassen. Hierbij worden wel richtlijnen opgesteld maar de uitwerkingen moeten leerlingen zelfstandig uitvoeren. Ook moeten zij zelfstandig een hypothese opstellen en kunnen ze zelf beslissen hoe een proefje wordt uitgevoerd.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Ik heb het gevoel dat ik een gemiddelde hoeveelheid controle uitvoer over deze klas. Niet veel maar ook zeker niet weinig. Ik werk wel met zelfstandig werken vanaf vwo-4 omdat ik vind dat leerlingen moeten leren wat zelfstandigheid is en om ze voor te bereiden hun studie. Ook vind ik eigenverantwoordelijkheid een belangrijk onderdeel van mijn onderwijs.

Toch geef ik ook klassikale uitleg om voor mezelf te zorgen dat er meer structuur in mijn lessen is en ik denk dat open opdrachten niet voor elke leerling werken. Ik weet wel dat klassikale uitleg voor het overgrote deel van de leerlingen werkt en gebruik daarom deze vorm. Ik zie mijzelf echt meer als een coachende docent maar geef om deze redenen toch ook klassikale uitleg.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Ja en nee. Het is niet zo dat van bovenaf mij bepaalde lesmethodes worden opgelegd maar de uren van 70 minuten geven wel de ruimte om zelfstandig werken te gebruiken in mijn lessen. Meestal deel ik mijn lessen op in drie delen: uitleg, zelfstandig werken, weer even de stof terugpakken en afsluiten.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Ja, in de onderbouw weten leerlingen vaak nog niet hoe ze zelfstandig moeten werken of hoe ze een eigen planning moeten maken. Ook mis het verantwoordelijkheidsgevoel nog bij deze leerlingen. Daarom voer ik meer controle uit op de onderbouwlessen.

In de bovenbouw geef ik op het vwo meer open opdrachten en in de havo meer klassikaal les. Dit omdat ik merk dat de havo vaak nog wel echt behoefte heeft aan klassikale uitleg en structuur.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ja, het werkt beide kanten op. Ik geloof dat sommige onderwerpen heel geschikt zijn om open te worden gegeven aan leerlingen. Misschien is dit bij biologie wel makkelijker dan bij andere vakken zoals wiskunde. Aan de andere kant vind ik dat sommige onderwerpen echt klassikale uitleg nodig hebben en controle nodig hebben. Daarnaast is het ook een eindexamenvak.

In een vak zoals NLT geef ik leerlingen meer vrijheid omdat dit ten eerste meer is vormgegeven als een echt doe-vak maar het is daarnaast ook geen eindexamenvak waardoor je toch wel meer kunt experimenteren.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

In een ideale situatie zouden leerlingen 60% van de tijd zelfstandig mogen werken en wordt 40% besteed aan klassikale uitleg. Het merendeel van de tijd zouden leerlingen dan dus zelfstandig mogen invullen hoe ze deze tijd gebruiken.

Docent 2 (man, senior, gamma), School 1.

Op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas? Wat laat u aan de leerlingen zelf over?

Ik doceer echt en vertel heel veel. Door zelf veel te vertellen heb ik de controle over wat de leerlingen horen en wat ze dus (kunnen) leren.

Ongeveer het laatste kwartier van de les zijn leerlingen bezig met het maken van opdrachten, dan is er gelegenheid tot het stellen van vragen, maar daar moeten ze zelf mee komen, dat is dus de verantwoordelijkheid van de leerling.

Een planning heb ik alleen voor mijzelf, en deel ik niet met de groep. Van een globale planning met wat in een periode wordt behandeld, zijn de leerlingen wel op de hoogte. Elke les vertel ik de leerlingen wat we die les gaan doen en wat ik op dat moment van hen verwacht en aan het einde van de les geef ik opdrachten op. Ik kies de opdrachten uit die gemaakt moeten worden, hier hebben de leerlingen verder geen keuze in. Ongeveer 2 keer per periode controleer ik of iedereen de opdrachten heeft gemaakt en dat geldt dan als lessenwerk.

Het bespreken van vragen doe ik met name in reactie op de groep. De belangrijkste vragen die uit de groep naar voren komen bespreek ik klassikaal. Verder is er tijdens het maken van opdrachten ook gelegenheid om vragen te stellen. Het bespreken van de vragen is vaak probleem gericht.

In vwo-5 doen we ook een project: zelfstandig onderzoek. Hiervoor draag ik het materiaal aan, dat is wel zo'n grote hoeveelheid dat niet alle onderzoekjes hetzelfde resultaat opleveren.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Ik voer denk ik veel controle uit over mijn vwo-5 groep. De grootste reden hiervoor is de druk die op het overvolle programma zit, daardoor houd ik weinig tijd over voor andere invullingen in de les. Iets laten ontdekken waar een halve les voor nodig is, kan ik de leerlingen in 2 minuten vertellen.

Bij zelfstandig onderzoek ontgaan dingen als je de leerlingen er zelf niet op wijst.

Ik vind dat leerlingen ook zelf moeten weten wanneer ze een opdracht goed maken. Zonder te controleren moeten ze ook zekerheid hebben. Daarom is er niet altijd de gelegenheid om alle opdrachten te controleren.

Zelf het materiaal aandragen bij een project zorgt voor een hoger niveau. Als leerlingen zelf zoeken, komen ze vaak niet verder dan werkstukken van andere leerlingen via het internet gevonden.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Het beleid van de school heeft weinig invloed op mijn manier van lesgeven. Wel heeft de overheid veel invloed: door het aantal uren die beschikbaar zijn voor dit vak en de hoeveelheid stof dat in het examenprogramma zit, moet ik snel door de stof heen en is er minder tijd voor verdieping en bijvoorbeeld actuele dingen. Ook zorgt lesuitval door bijvoorbeeld vergaderingen voor een grotere druk op het programma.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Ja, op de havo is nog minder tijd om 'uitstapjes' te maken in de lessen. En zelf een onderzoek uitvoeren is voor de havo een te hoog gegrepen niveau. Dan zou je het niveau behoorlijk moeten aanpassen, waardoor het project z'n waarde mist.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ja, het is een echt vertelvak. De leerlingen zitten niet te wachten op veel lezen, daar worden ze moe van. Ik vraag me af of de leerlingen evenveel zouden leren als ze zelfstandig opdrachten zouden maken.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

In de ideale situatie zijn leerlingen intrinsiek gemotiveerd, zodat ze zelf dingen willen uitzoeken en hun docent als begeleider inschakelen. Dat zou de mooiste manier zijn om dingen te leren.

Maar dit ideaalbeeld past niet in het onderwijs. Leerlingen zijn niet zo intrinsiek gemotiveerd dat ze alle onderdelen van het examen willen gaan beheersen. De huidige motivatie is extern: een diploma halen.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

Over het examenprogramma van de laatste jaren ben ik heel ontevreden. Doordat er zoveel in het examenprogramma zit, is er weinig ruimte om echt diep op de dingen in te gaan en om lessen in te vullen met andere belangrijke en interessante gebeurtenissen uit de geschiedenis. Het examenprogramma van nu is oppervlakkiger en zit veel te vol.

Docent 3 (vrouw, medior, alfa), School 3.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

In mijn planner staat alles altijd wel heel duidelijk gesteld: als je het zo verdeelt, kom je goed uit en ben je op alles voorbereid. In de praktijk hou ik dat niet zwart-wit in de gaten, tenzij ik zie dat het uit de klauwen loopt. Want ja, ze moeten zelfstandig leren werken, maar nee, ik ga er nog niet honderd procent van uit dat ze dat ook doen. Zelfstandigheid is ook iets wat je moet leren dus daar heb ik als docent ook wel een functie in. Als ik kijk hoe het meestal gaat, verlopen in de eerste periode de lessen nog redelijk gestuurd maar ga ik niet controleren of er huiswerk wordt gemaakt. Dit jaar ben ik daar weer verder in gegaan dan andere jaren in dat ik van het begin af aan heb aangekondigd wat ze moeten doen en waar ze de antwoorden kunnen vinden. Meer in de trant van: kijk maar wat je doet; jullie zeggen zelfstandig te kunnen zijn en van mij mag je. Dat ging niet goed. Het ging voornamelijk om grammatica, vorig jaar ging dat allemaal prima maar ze vergissen zich dan toch in de stap naar boven die je doet vanaf het begin af aan van leerjaar vijf, en de eisen die ik stel. Ik geef wel duidelijk aan wat de eisen zijn maar ze staan er gewoon niet bij stil dat die verandering groot is. De eerste toets die ze hadden voor grammatica, daar gingen ook de hele goeden behoorlijk op onderuit. Ze hebben ook een leertoets gehad waarbij ik ze heel veel vrije hand heb gegeven. De les voor de toets zat ik ineens aan een club van zeven man een heel lesuur extra uitleg te geven en waren er ineens wél een heleboel vragen. Zelfs tijdens die laatste uitleg heb ik ze nog gevraagd waarom ze die vragen niet gewoon in de klas stellen. Toen werd er continu naar vorig jaar verwezen. Maar het niveau van de vierde, is het niveau van de vierde. Wij gaan naar het niveau van de zesde toe, dat is waar je mee bezig bent. Dat beginnen ze nu langzamerhand te zien, dus we gaan volgende periode merken of ze meer vragen gaan stellen. Ik ga dan wel aan het begin van de periode wat explicieter benoemen wat ik heb zien gebeuren. Natuurlijk kan ik ze gewoon verplichten en elke week controleren of ze het huiswerk hebben gemaakt. Maar, daar geloof ik maar tot op zekere hoogte in. Ik vind: het huiswerk moeten ze gemaakt hebben als het anders mijn les in de weg zit. In de zesde moeten ze bepaalde dingen gedaan hebben – ook niet alles, bepaalde dingen – omdat ik anders mijn les niet kan draaien. (...) Ik moet bekennen dat ik de vijfde ook wel in combinatie zie met de zesde, omdat ik ze meestal in vijf én zes heb: wat ik nu in gang zet, kan ik volgend jaar oogsten.

Ik heb mijn aanpak dit jaar verscherpt. Meestal doe ik dat pas in de loop van het jaar maar we hadden ook onderling wat discussies over zelfstandig werken en zelfstandigheid. Dit was een klas die van het begin af aan voor mijn gevoel aangaf: wij kunnen het allemaal wel, mevrouw. Op een paar leerlingen na, die aangaven dat ze het moeilijk vonden. Prima, als ze die zelfstandigheid aankunnen, dan kan je met mij alle kanten op. Ik sta er daar niet om te

zorgen dat ze al hun huiswerk gemaakt hebben, ik sta daar om te zorgen dat je overall doorheen komt en dat je antwoord krijgt op de vragen die je hebt. Ik dacht nu: ik ga eens kijken of ik daar een net iets andere draai aan kan geven. Normaal ben ik ook in vwo-5 aan het begin net nog wat sturender, omdat ze het vaak nog niet aankunnen. Ik ben erg reagerend, dus als er een klas aankomt en ze kunnen het al, prima, dan gaan we eens kijken of dat klopt. En klopt dat niet, dan kan ik zeggen: we hebben het geprobeerd en dit werkt niet, we gaan het nu anders doen. Dan hebben zij wel de kans gekregen om te laten zien dat ze het wel kunnen. Mijn streven is wel om die zelfstandigheid zo snel mogelijk te activeren zodat je ook meer kan differentiëren. Hoe meer mensen die het kunnen zelf aan de slag gaan, hoe meer tijd je kunt besteden aan de mensen die meer tijd nodig hebben.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Ja en nee. In hoeverre komt het uit jezelf en in hoeverre uit wat je om je heen ziet? Dat is altijd moeilijk te zien.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Het hangt volledig van de groep af. De ene groep kan het aan en daar zeg ik aan het begin van de les: dit zijn de keuzes die je hebt, en dat is dat vaak wel voor mijn eigen vak. Ik merk bij bepaalde groepen in de loop van het jaar dat die keus wordt uitgebreid voor degenen die al ver voorlopen, waar het gewoon allemaal heel erg goed gaat, die krijgen als extra keus dat ze aan een ander vak mogen werken. Dan zeg ik wel: de enige keus die je niet hebt, is niks doen. Het is een keus die ze wel prettig vinden en ik zie dan ook dat ze heel verschillende dingen gaan doen, maar dat ze ook in groepjes bij elkaar gaan zitten [om aan hetzelfde vak te werken].

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Volgens mij moet dit bij elk vak kunnen. Ik geloof niet dat het vak er iets mee te maken heeft. Ik denk dat hoe de klas in elkaar zit daarbij veel zwaarder weegt dan het vak. En ik denk ook de docent: de ene docent kan dat makkelijker dan de ander, het is geen kunstje dat je kan leren. Ik kan me zelfs voorstellen dat sommige mensen zeggen dat het bij Engels moeilijker zou zijn maar dat geloof ik eigenlijk niet. Volgens mij moet je elke klas voor je winnen. Als je de klas enigszins hebt, dan kun je volgens mij alles doen met een klas wat je wilt.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Ik geloof dat het voor leerlingen uitmaakt welk vak het is. Vanuit de docentpositie maakt het niet uit, maar ik denk dat de leerlingen ook best wel het gevoel zullen hebben 'bij dit vak heb ik meer sturing nodig dan bij dat vak'. Ze hebben natuurlijk vakken die ze vrijwillig gekozen hebben, waar ze zelf volledig achter staan, daar zullen ze makkelijker hun eigen keuzes in maken dan een verplicht vak als Engels. Ik denk in die zin dat ik soms ook wel wat meer móet

sturen. Ik zou het vreselijk vinden om 50 minuten alleen maar aan de zijkant te gaan zitten. Waar ben ik dan voor?

Ik denk nooit dat je daar een eensluidende mening over kunt uitvoeren. Er zitten teveel variabelen in waar je op vast kunt lopen, zowel als docent als als leerling.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

In het begin was ik veel sturender, maar dat was ook logisch want dat was een eerste klas, die moet je ook sturen. Maar zelfs die probeerde ik al uit elkaar te schuiven, in groepjes van wie er wel zelfstandig kan werken en wie niet. De zesde, daar was ik eigenlijk continu al mee aan het onderhandelen. Zelfstandig werken, onderhandelen is daar een toverwoord bij, want anders wordt het weer sturen. Zelfstandig werken is volgens mij een overeenkomst die je met elkaar aangaat. Die gedachten zijn door mijn carrière heen gegroeid.

Docent 4 (man, senior, gamma), School 1.

Op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas? Wat laat u aan de leerlingen zelf over?

Voor de lessen heb ik alleen voor mijzelf een planning, de leerlingen horen gewoon elke les wat ik van hen verwacht. De les begin ik met het bespreken van gemaakte opdrachten en vervolgens een uitleg van de nieuwe stof, het laatste deel van de les is er ruimte voor de leerlingen om opdrachten te maken. Tijdens dit zelfstandig werken loop ik langs om vragen te beantwoorden en om te zien of het allemaal lukt. Dit initiatief tot het stellen en beantwoorden van vragen ligt dus gedeeltelijk bij de leerlingen en gedeeltelijk bij de docent.

Tijdens de les maken leerlingen opdrachten. Soms tellen deze opdrachten als lessenwerk. Ik controleer niet constant of de leerlingen hun huiswerk hebben gemaakt, dat is hun eigen verantwoordelijkheid. Als ik zie dat een leerlingen veel opdrachten niet heeft gemaakt, dan zeg ik er wel wat van. Meestel merk ik het ook wel op als we de nieuwe stof bespreken, want daarvoor moet je het deel ervoor wel beheersen. Verder zijn er ook leerlingen die de opdrachten niet allemaal goed maken, maar wel goed presteren, dat vind ik ook geen probleem. Als het de spuigaten uitloopt, moet de leerling uit de les en kan hij/zij pas weer komen als het bijgewerkt is.

Soms kopieer ik stencils voor leerlingen, leerlingen moeten dan zelf aangeven of ze het willen hebben en voor hen kopieer ik dan. Daarnaast geef ik ook tips van sites, zodat leerlingen thuis zelf dingen uit kunnen zoeken of kunnen oefenen met bepaalde sommen. Dit is aan de leerlingen of en wat ze ermee doen.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Ik voer best veel controle uit. Leerlingen lopen namelijk snel vast met zelfstandig werken en hebben dan hulp nodig. Dan kan ik bij alle leerlingen een voor een de opdracht uitleggen, maar dan is het efficiënter om dit klassikaal te bespreken.

Verder zit het programma ook heel vol, waardoor er vaak tijdgebrek is. Wel vind ik het belangrijk dat leerlingen veel oefenen, daarvoor is ruimte in de les en verder oefenen de

leerlingen veel thuis. Met oefenen en het maken van opdrachten leer je namelijk veel van economie en M&O.

Ik vind het lastig om een planning te maken. Er is heel vaak iets, waardoor je de planning weer moet aanpassen. Dit levert veel gedoe op, daarom houd ik de planning liever voor mijzelf.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Het zelf uitzoeken kunnen leerlingen slecht. Dat zou breder moeten worden gedragen op school om het ook effectief in mijn lessen te kunnen gebruiken. Bij andere vakken leren leerlingen ook door eerst instructie te krijgen en er vervolgens mee aan de slag te gaan. Het is dan moeilijker om dit bij mijn vakken anders te doen.

Verder zit het examenprogramma ook vol, wat dus een druk van buitenaf is.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Ja, op het vwo zijn de leerlingen veel meer intellectueel gericht en minder doenerig. Zij zijn er ook sterker in om hoofdlijnen eruit te halen dan havoleerlingen. Op de havo zijn leerlingen zwak in lezen en het onderscheiden van hoofd- en bijzaken. Dat zorgt ervoor dat leerlingen op het vwo beter zelfstandig kunnen werken en minders hulp van de docent nodig hebben.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ja. Bij M&O moeten meer sommen worden gemaakt om de stof onder de knie te krijgen. Bij Economie is dat minder, daar moeten de leerlingen ook redeneren, wat ze een stuk moeilijker vinden. Ze moeten vaak een uitleg verklaren en om dat te kunnen doen en te begrijpen, is er meer instructie nodig.

Zo verschillen Economie en M&O al van elkaar en datzelfde geldt voor andere vakken, bij sommige vakken is er meer ruimte voor zelfstandig werken en is er minder instructie nodig.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Als ideaalbeeld heb een modulair systeem voor me. Aan het begin van een periode worden de doelen genoemd en wordt er een lijst van kennen+kunnen uitgedeeld en daarnaast wordt het nodige materiaal uitgedeeld om de stof eigen te kunnen maken. De leerlingen hebben dan af en toe een contactuur waarin belangrijke dingen besproken worden en vragen gesteld kunnen worden. Nu is het zo dat, bij het halen van een onvoldoende, de leerling gewoon door kan met het volgende blok. In de ideale situatie zou een leerling dan het onderdeel over moeten doen totdat hij/zij het wel beheerst.

Wel is het dan belangrijk om aan het begin van de 4e klas de leerlingen eerst leerstrategieën aan te reiken, zodat ze ook daadwerkelijk zelfstandig kunnen werken en leren.

In deze ideale situatie heb je volgens mij minder last van motivatieproblemen. Dat merk je nu ook al bij de enkele facultatieve les dit ik geef. Dan heb je echt gemotiveerde leerlingen voor je zitten.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

Vroeger op het vmbo vertelde ik altijd minder in de les en liet ik de leerlingen vooral veel zelf werken, dat ging op zich wel goed.

Bij de start van de 2e fase was de houding een beetje: "Hier heb je de zoi, zoek het maar uit. Als je mij nodig hebt, hoor ik het wel." Dat vond ik niet werken, dus heb ik ervoor gekozen en eerst klassikale instructie te geven en vervolgens de leerlingen alsnog aan het werk te zetten.

Verder heb ik wel 'ns wat experimenten gedaan. Dat was vaak wel leuk, maar zette geen zoden aan de dijk, ik had niet de indruk dat ze daardoor beter gingen presteren.

Ik heb ook wel eens een tijdje met een leerwijzer gewerkt, maar voor mij werkte dat niet prettig. De leerlingen deden er niet veel mee en de planning moest vaak worden aangepast.

Docent 5 (vrouw, junior, bèta), School 1.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Ik denk dat dat niet heel extreem is. Op bepaalde punten is het wel heel duidelijk mijn controle over de groep maar op andere punten is het weer duidelijk wat hun eigen verantwoordelijkheid is. Bijvoorbeeld lessenwerk, dat doe ik altijd bij ze, dan moeten ze opdrachten maken en een aantal daarvan moet in het lessenwerkschrift. Als je ze niet maakt, krijg je je punten niet en als je ze wel maakt dan krijg je je punten wel. Ik kijk ze na aan het eind van de les, dan heb ik meteen een beeld of het gelukt is en zij krijgen meteen een reflectie of ze het goed hebben gedaan, dus weten ze meteen hoe ze dan verder moeten. Dat werkt heel prettig, maar is wel een stukje controle van mijn kant, natuurlijk. Ik kijk of het goed gaat en ik geef die feedback terug. De huiswerkopdrachten die ze verder moeten maken, controleer ik niet voor ze. Ze kunnen vragen stellen en ze kunnen de opdrachten wel controleren, dat is helemaal hun eigen verantwoordelijkheid. Als blijkt dat een schrift leeg is en dat ze wel 100.000 vragen hebben, dan beantwoord ik ze gewoon niet. Dus er zitten wel consequenties aan als je het niet doet, en als je het wel doet dan heb je meer recht op uitleg. Maar als je een keer je huiswerk niet maakt, is dat wel je eigen probleem, ik maak er vooral niet mijn probleem van.

Dat lessenwerkschrift vind ik wel echt mijn controle, dat ik dat er in hou. Verder bepaal ik ook hoe we de planning invullen, ik geef gewoon een planning met wat we gaan doen en welke opdrachten gemaakt moeten worden per les. Ze hebben wel de planning, zodat ze wel een overzicht voor zichzelf hebben, maar zij hebben er verder geen invloed op. Als ik bijvoorbeeld nieuwe stof uitleg, probeer ik dat wel interactief te doen, dus dat is niet helemaal mijn eigen controle, want ze kunnen een vraag stellen en ik sluit aan op wat zij weten. Ik probeer vragenstellend uiteindelijk een uitleg op het bord te hebben staan. Het is niet helemaal

mijn controle, maar uiteindelijk stuur ik natuurlijk wel naar iets wat ik wil uitleggen. Niet wat zij willen leren, maar wat ik wil uitleggen, en dat doe ik dan met behulp van hun kennis.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Het lessenwerkschrift wordt breder uitgevoerd. Ik heb eerst nog een jaar alle opdrachten als lessenwerk laten gelden, dat ik kan zien of je alle opdrachten gemaakt hebt. Maar dat is dan niet zozeer meer lessenwerk, dat is gewoon huiswerk. Nu moeten die opdrachten echt in de les gemaakt worden en dat is wat veel andere collega's ook zo uitvoeren. Iedereen vult het wel een beetje op eigen manier in. Sommige kijken alleen maar of het gemaakt is en dan is het prima, maar ik vind het ook belangrijk dat ze meteen inhoudelijke feedback krijgen.

Leerlingen hebben op school tussenuren, maar dat wordt gezien als tussenuur waarin je even kan gaan winkelen of gaan voetballen. De bedoeling is oorspronkelijk geweest dat je dan gaat werken en er zijn enkele leerlingen die dat doen. De meesten zien het als tussenuurtje waarin ze iets voor zichzelf kunnen gaan doen, dus eigenlijk werkt dat niet zo. Wat wel gebeurt is dat ze voordat ze mijn les hebben, eerst drie tussenuren hebben. Dan komen ze vragen of ze mijn les op een ander moment mogen doen. De les daarvoor speel ik daar dan op in door dan wat extra uit te leggen, zodat ze die andere les in een zelfstandig uurtje aan de slag kunnen. Sommigen maken dan de keuze om in de les wel te komen om uitleg te krijgen en anderen gaan er gewoon mee aan de slag. Omdat ik dan wel de opdrachten in het lessenwerkschrift laat maken, kan ik zien of het dan wel gelukt is. Ik hou er wel echt de controle op dat ze aan de slag gaan. Zoals ik ze dan wel eens laat werken in een tussenuur zijn er wel meer collega's die dat doen, maar dat is dan in plaats van les, het is niet gewoon een zelfstandig uurtje naast alle lessen.

Ik denk, met dat ik planners uitdeel en zelfstandig laat werken, dat ik redelijk veel zelfstandigheid van de leerling vraag in vergelijking met andere collega's. Ik denk dat ze bij veel vakken niet eens een planner krijgen en dat ze gewoon per les opgedragen krijgen wat ze moeten doen.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Per klas maak ik onderscheid, denk ik. Ik heb nu geen parallelklas dus ik kan het niet zo goed vergelijken. Maar afhankelijk van hoe de klas is, zo deel ik het in en niet afhankelijk van het leerjaar. Ik denk dat je in het algemeen kan zeggen dat ze in het vierde jaar nog wat meer moeten leren zelfstandig te werken dan in de vijfde klas, dus dat je automatisch ziet dat je in de vierde klas vaak nog wat meer lessenwerk opgeeft. In de vijfde klas kunnen ze iets meer verantwoordelijkheid dragen dus kun je ze daar ook makkelijker op aanspreken. Het kan een oplossing zijn om sommige klassen iets meer lessenwerk te laten maken zodat ze wel meer aan het werk móéten. In mijn onderbouwklassen bijvoorbeeld, laat ik ze eerst tien minuten in stilte werken en dan mogen ze niet overleggen. Dan gaat het er echt om dat ze moeten werken, daar zit dan wat meer druk achter. In de vierde en de vijfde hanteer ik dat niet meer, dan vind ik het meer hun eigen verantwoordelijkheid om aan de slag te gaan. Maar als ze van plan zijn om een heel uur niks te doen, moeten ze dat op een ander uur wel inhalen want het is

wel de bedoeling dat je werkt in de les, dat blijft zo. Hoe efficiënt en hoe hard ze werken dat is gedeeltelijk dan wel hun eigen verantwoordelijkheid.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Het is wel specifiek wiskunde dat je ze aan de ene kant bepaalde dingen gewoon uitlegt en aan de andere kant dingen zelf laat ontdekken. Ook dat ze met opdrachten maken bepaalde dingen weer automatiseren. Ik denk dat met het maken van de opdrachten te zien is of het begrepen is. Met het maken van opdrachten creëer je ook inzicht, want je zal toch moeten oefenen om dingen door te hebben. Dat is specifiek wiskunde, dus bij mij in de les is er ook altijd veel gelegenheid om opdrachten te maken. Ik vind het belangrijk dat je in de les opdrachten kan maken en dat je daardoor kan zien of het lukt en of je het begrepen hebt. Bij wiskunde alleen maar horen hoe het moet, daar leer je het niet van, denk ik.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Zelfstandigheid zou dan zeker minstens zo'n grote plek hebben als nu. Ideaal zou ik vinden dat leerlingen allemaal heel erg gemotiveerd zijn om te horen wat je wil vertellen en te leren wat ze willen leren en moeten leren. Voor mij is ideaal niet zozeer dat ze allemaal maar doen waar ze zelf behoefte aan hebben. Zoals er nu gewerkt wordt met een examenprogramma vind ik niet extreem slecht en ik vind het ook wel prima om als docent dan dingen te moeten aanleren. Maar, wel vanuit hun behoefte, dus dat zij steeds aangeven wat ze willen leren. En dat je veel meer ruimte hebt om uit te leggen waarom iets zo werkt in de wiskunde en waarom het belangrijk is. Dat leerlingen zelf meer sturend zijn in de les, maar ook niet helemaal, dat vind ik ideaal. Anders heb ik ook geen baan meer. Ik zou in de ideale situatie nog steeds wel klassenmomenten willen hebben waarin je de gelegenheid creëert dat ze van elkaar ook kunnen leren. Dat vind ik idealer dan alleen maar vanuit jezelf leren.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

In het begin van het docent-zijn ben je vooral bezig met orde houden en enigszins een structuur voor jezelf te creëren. Met dat ik nu iets langer voor de klas sta, merk je wel dat je daar meer tijd voor hebt en meer ruimte voor hebt om dat soort dingen ook in te voeren. Dus dat je daar over nadent, wat wil ik er nou mee en waarom wil ik het zo, wat wil ik er mee bereiken. Dat je ze ook leert dat ze het zelf willen, dat ze doorhebben dat het belangrijk is. Ik denk dat dat iets is waar ik nu veel mee bezig ben om dat op een goede manier vorm te geven. Vooral dat ik gewoon eens uitprobeer wat er gebeurt; als ik ze in zoverre loslaat, gaat het dan juist goed of niet? Collega's spreek je er natuurlijk ook wel eens over, dat ze vertellen hoe ze het doen, of dat je ze in de les ziet en dat je ziet dat zij het op een bepaalde manier invullen. Ik krijg ook wel feedback van leerlingen dat ze het prettig vinden om in de les tijd te hebben om te werken. Ze vinden de lesindeling die ik heb wel prettig. Dat ze zelfstandig moeten werken is er altijd wel geweest, maar hoe je dat dan invult en wat dan belangrijk is en de redenen erachter, dat heeft meer vorm gekregen.

Docent 6 (vrouw, junior, alfa), School 2.

Op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas? Wat laat u aan de leerlingen zelf over?

Ik controleer het huiswerk ongeveer eens de twee weken. Leerlingen weten altijd van te voren wanneer ik het huiswerk ga controleren dus zij kunnen zelf inplannen wanneer ze het maken. Als het maar op die datum af is. Wanneer ze het dan niet afhebben krijgen de leerlingen een 'h'.

Ik probeer in mijn lessen het klassikaal lesgeven en het zelfstandig werken af te wisselen. Sommigen onderdelen zoals grammatica en spelling hebben namelijk wel echt klassikale uitleg nodig. Hierbij bepaald ik zelf het tempo en de onderdelen die in de lees worden behandeld. Wel kunnen leerlingen aangeven waar zij extra tijd aan willen besteden.

Bij de andere onderdelen zoals literatuur en essays schrijven laat ik leerlingen meer zelfstandig werken. Ik stel wel richtlijnen vast maar leerlingen mogen verder zelf invullen hoe ze de opdracht maken. Er is wel een deadline voor dit soort opdrachten maar tussendoor kunnen ze in hun eigen tempo werken. Er zijn wel een paar boeken die ik klassikaal behandel omdat dit verplichte literatuur is. In vwo-5 moeten de leerlingen ook presentatie houden waarbij ze een bepaald standpunt moeten innemen. Bij deze opdrachten mogen leerlingen ook zelf het onderwerp kiezen en de manier waarop ze dit presenteren.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Ik denk dat ik niet meer of minder controle uitvoer in vergelijking met andere docenten. Ongeveer gemiddeld.

Ik kies ervoor om dingen zoals grammatica klassikaal te behandelen omdat ik zeker wil zijn dat leerlingen dit op de juiste manier leren. Als je ze zelfstandig dit soort dingen op internet laat uitzoeken komen er soms foute manier naar voren. Ze moeten dit kunnen op het eindexamen.

Voor de andere onderdelen geef ik leerlingen meer vrijheid zodat ze zelf kunnen kiezen welk onderwerp ze willen doen en op welke manier. Hierdoor kunnen ze meer hun eigen interesses volgen wat denk ik goed is voor de motivatie.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Misschien niet echt het beleid van de school maar wel het beleid zoals we dat samen met de vakgroep hebben bepaald. Mijn mede collegas in de vakgroep Engels zijn allemaal wel voorstanders van zelfstandig werken en eigenverantwoordelijkheid. We proberen de laatste tijd hier meer mee te werken.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Ja, in de onderbouw moet je leerlingen wel meer begeleiden. Als je daar geen controle uitvoert gebeurt er ook vrij weinig. Ze missen nog de motivatie om echt zelfstandig dingen uit te voeren. In de bovenbouw maak ik niet echt een onderscheid tussen de havo en het vwo.

Ik geloof dat ze beide wel evenveel zelfstandigheid aankunnen. In de havo moet je dit misschien wel langzamer opbouwen.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ik denk dat het Engels zowel kansen bied voor veel zelfstandigheid maar er zijn ook zeker onderdelen die minder geschikt zijn voor zelfstandigheid. Sommige dingen moeten geleerd worden voor het eindexamen zoals grammatica en woordjes. Je kan wel onderdelen zoals schrijfvaardigheid zo invullen dat leerlingen hier meer zelf controle over kunnen uitvoeren.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Ik denk dat dit ongeveer half om half moet. In de ideale situatie vind ik dat leerlingen veel eigen inspraak mogen hebben in wat ze op school leren maar sommige dingen moeten nou eenmaal behandeld worden voor het eindexamen. Ik denk dat een situatie waarin leerlingen alle vrijheid krijgen een utopisch beeld is. Ze hebben nou eenmaal vaak nog niet de zelfcontrole om alles zelfstandig te behandelen. In ieder geval is dit niet geschikt voor alle leerlingen.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

Ik werk natuurlijk nog niet zo lang dus nee er is niet echt veel veranderd. Wel ben ik beter geworden in het lesgeven met zelfstandig werken. Dit vergt natuurlijk andere dingen van je dan klassikaal lesgeven. Je moet bijvoorbeeld goed kunnen ‘coachen’ en begeleiden. Hier ben ik wel iets beter in geworden.

Docent 7 (man, senior, gamma), School 2.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Vrij veel. Ik geef veel frontaal les waarbij ik de inhoud en het tempo van de stof bepaal. Ook bepaal ik wanneer aan welke opdrachten gewerkt moet worden en stel ik veel controle vragen tijdens mijn uitleg. Er is wel tijd in de les voor het maken van huiswerk waarbij ik rondloop. Ook controleer ik het huiswerk steekproefsgewijs wel eens, maar dat is slechts 1 of 2 keer per periode. Daarin hebben leerlingen dus wel wat meer vrijheid.

Overigens komt er een periode aan waarbij leerlingen aan een grote opdracht moeten werken. Hierbij zijn de deadlines en richtlijnen wel door de vakgroep bepaald maar bepalen de leerlingen het tempo waarin ze werken en hoe ze uitvoeren zelf. Hierbij loop ik rond en ben ik meer een coach.

Ik geef veel frontaal les omdat deze lesstijl meer bij mij past. Het is een manier van lesgeven die het voor mijzelf leuk maakt. Ik wil eigenlijk geen coach zijn maar gewoon graag dingen vertellen over mijn vak. Ik heb geen diepgaande achterliggende redenen ervoor maar ik denk wel dat leerlingen helemaal zelfstandig niet altijd op het juiste spoor komen. Volgens mij leren ze zo niet en het is zeker niet voor alle leerlingen geschikt.

Op welke manier voert u controle uit over de (vwo-5) klas? Wat laat u aan de leerlingen zelf over?

Ik geef zoals eerder genoemd veel frontaal les en voer wel eens een huiswerkcontrole uit. Dit is echter niet zo vaak dus leerlingen kunnen wel enigszins zelf plannen wanneer zij het huiswerk afhebben.

Tijdens het project wat eraan komt kunnen leerlingen zelf het tempo en hoe zij de opdracht uitvoeren zelf bepalen.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Ik denk dat de schoolcultuur een grote rol speelt. Deze school heeft de leerlingen goed onder controle waardoor er de ruimte is om leerlingen meer vrijheid te geven. Een aantal jaar geleden waren de regels minder strikt en werkte het uitvoeren van grote opdrachten, waarbij leerlingen veel zelfstandig konden werken, niet.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Ja er is wel een verschil. In havo 4 en 5 zit het programma op het moment zo vol dat er geen tijd is om leerlingen vrij te laten. Zelfstandig werken kost nou eenmaal meer tijd.

Ander verschil tussen havo en vwo is dat we in het vwo bij de grote projecten de tussentijdse beoordelingen weghalen. Deze leerlingen zijn beter in plannen en kunnen dit daarom goed aan.

In het VMBO bestaan de klassen uit kleinere groepen dus zou het makkelijker zijn om ze meer vrijheid te geven maar ik vraag me af of je deze leerlingen daar veel plezier mee doet.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ja, ik vind geschiedenis echt een vertel vak wat zeer geschikt is voor frontaal onderwijs. Je merkt ook vaak aan geschiedenis docenten dat zij graag dingen vertellen.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Ik denk dat tenminste een kwart van de tijd besteed moet worden aan zelfstandig werken. Het past meer bij deze tijd waarin het internet ook steeds toegankelijker wordt in de lessen. Je kan bijvoorbeeld leerlingen meer zelf laten uitzoeken.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

Vroeger deed ik helemaal niets aan zelfstandig werken maar ik probeer dat de laatste tijd wel meer te gebruiken. Dit komt vooral doordat ik meer mogelijkheden zie om dit te gebruiken in mijn lessen met al het nieuwe materiaal wat ontwikkeld word waarbij leerlingen zelfstandig kunnen werken.

Docent 8 (man, medior, bèta), School 3.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

Ik laat ze vrij, maar pik wel mijn momenten om dingen uit te leggen. Het is niet dat ze dan verplicht mee hoeven doen, als ze het begrijpen mogen ze gewoon aan het werk, als ze maar niet de les storen. Als zij het snappen, waarom zouden ze dan naar het bord moeten kijken? Ik vind het hun verantwoording dat ze zelf inschatten of ze het moeilijk vinden en het wel of niet begrijpen. Als zij dat verkeerd inschatten, vind ik ook dat dat hoort bij het leerproces; dat ze zelf op een gegeven moment weten: dit vind ik moeilijk, dus nu moet ik opletten. Dat vind ik bij het leerproces horen.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Ik heb nooit ergens anders les gegeven. Maar het wordt vanuit school vind ik ook gepromoot dat je leerlingen onderzoekend maakt en eigen verantwoording laat nemen, en dat doe ik al heel snel, zeker dus in atheneum 5. Het past wel een beetje bij de visie, ze moeten zelf met vragen komen eigenlijk. Niet dat ik dan niets doe in de les als ze geen vragen hebben, maar in principe ligt de bal bij hen, vind ik. Dat is wel belangrijk en dat past ook wel bij deze school.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitoefenen van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

In andere klassen heb ik dezelfde strategie. Dit is het eerste jaar dat ik atheneum lesgeef, maar het is wel zo dat ik overweeg of ik dingen anders moet doen waardoor ik ze zelf dingen uit de theorie in de praktijk tegenaan laat lopen. Dus ik probeer een practicum te maken – en daar moet ik nog goed over nadenken hoor – waarin ze dan tegen dingen aan lopen. Dan moeten ze uitzoeken hoe dat kan en dat is dan gekoppeld aan de theorie. Dat past heel goed bij atheneum 5, en bij havo ook maar daar moet je toch iets meer begeleiding af en toe geven. Bij atheneum probeer ik nog een weg te zoeken, maar daar denk ik dat het die kant op gaat dat ik er echt de dingen uithaal waarvan ik weet dat het examenstof wordt, zodat ik zeker weet dat ze dat goed in hun hoofd hebben. Die ga ik dan aanstippen, zonder dat ik alles weggeef, dat wordt de truc. Ik zit ook in leerjaar 3, maar daar ben ik meer sturend want daar zitten ook leerlingen bij die het echt niet begrijpen. Dan vind ik wel, want ze moeten het kunnen halen, dan moet je niet te zwaar aanzetten maar wel duidelijk zijn in wat je wilt bereiken. Dat vind ik toch heel anders. Ze zijn daar jonger, dus je kunt minder verwachten, vind ik. Niet dat ik niks van ze verwacht, ik verwacht eigenlijk best wel veel van ze, maar je probeert toch door de manier waarop je het doet, te bereiken dat ze het in ieder geval kunnen redden als ze normaal meedoen. Niet dat ze door leerjaar 3 heen gaan terwijl ze zich helemaal een slag in de rondte werken; dus daar zit wel meer sturing in.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ik denk zeker niet dat de aard van scheikunde hiermee te maken heeft. Of leerlingen doen wat je wilt of niet, dat heeft er heel erg mee te maken hoe jij de lessen doet. Of je ze weet te motiveren en hoe ze jou als persoon vinden. Er zijn heel veel randvoorwaarden die uiteindelijk het succes bepalen in de les. Dat heeft niks te maken met of scheikunde nou wel of niet leuk is, want als jij als een zoutzak voor de klas staat, dan bereik je niks. Het is een wisselwerking, dus interactie is heel belangrijk, en als je daarnaast ook leuke dingen doet die wel inhoud hebben, dan heb je ze. Maar, er zit wel een niveauverschil in, dus je moet wel even kijken welke groep je voor je hebt. Soms denk ik na over wat goed is om te doen, maar dit jaar is voor mij ook erg uitzoeken wat ze moeilijk vinden en wat niet. Wat ze moeilijk vinden, is natuurlijk ideaal om iets extra's mee te doen. Makkelijke dingen nog eens toelichten heeft geen zin. Dus het is een wisselwerking, het is voor mij heel belangrijk om te kijken welke onderwerpen ze moeilijk vinden en welke niet. Die moeilijke onderwerpen moet je meer mee doen en dat kan dan door voor volgend jaar iets te bedenken. Dus dit jaar is voor mijn voornamelijk een beetje uitzoeken.

Zeker vwo-5, die lui weten onderhand best wel waar ze mee bezig zijn, ik vind dat ik wel wat kan verwachten van ze. Als ze zichzelf overschatten, merken ze het op de toets. Heel zwart-wit: als ze later ergens werken en ze overschatten zichzelf, komen ze er ook vanzelf achter. Zo zie ik dat, het is een leerproces. Als een leerling bijles nodig heeft, moeten ze daar zelf mee komen, maar ik sta er wel altijd voor open. Ik zeg ook altijd, als je extra uitleg wil, moet je ermee komen want ik zie niet aan je neus of jij het niet begrijpt. Je kunt dingen vragen in de les, maar als jij niets vraagt, weet ik niet of jij het wel of niet begrijpt. Ik leg dus heel veel verantwoording bij leerlingen neer. Dat vinden ze ook fijn, hoor. Dat hebben ze liever dan dat je ze constant achter de broek zit om hun huiswerk te maken; daar hebben ze veel meer een hekel aan. Zeker de vwo-klassen: die zijn liever lui dan moe maar dat houdt in dat je ze wel moet prikkelen. Als iemand het slecht doet, vraag ik wel wat er gebeurd is en ga ik wel reflecteren met ze. Vaak weten ze dondersgoed waar het aan ligt, dat is het probleem niet.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

Als je het ideaal doet, dan differentieer je heel goed. Dat valt me altijd heel erg tegen; veel van mijn lessen zijn er toch op gericht om de onderkant mee te krijgen. Je geeft ze de ruimte aan de bovenkant want die snappen het wel. Daar moeten de meeste docenten nog een slag in maken: hoe daag je die meer uit. Dingen als masterclasses bieden we nog veel te weinig aan. Daardoor zullen ze meer moeten gaan doen en zullen ze meer uitgedaagd worden, denk ik.

Ook qua planning: ik leg globaal uit waar iets over gaat en als zij drie paragrafen daarvoor zijn is het hun eigen probleem want ze weten wanneer de toets is. Zo werkt het denk ik ook op de universiteit, daar gaan ze ook niet vragen of je bij bent. Dus ik vind het ook een stukje die kant op werken al, met het oog op de vervolgstudie.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

Ik heb eigenlijk altijd wel zo gewerkt. Ik ben aangenomen zonder onderwijservaring. De schoolvisie past gewoon goed bij mijn manier van werken. Ik heb er geen andere dingen voor hoeven doen of bedenken. Nu de school groter aan het worden is, merk ik dat je tegen

beperkingen aan loopt. Heel veel nieuwe collega's moeten wel duidelijk houden wat de doelstelling is van de school. Dat is een valkuil nu het steeds groter wordt. Toen ik hier binnenkwam, wist ik niks van visie maar dit was wel mijn manier van werken en ik denk dat die relatief goed past. En leerlingen vinden dat over het algemeen fijn, ze houden niet van dat gezeur. ik kan vervelend doen op het moment dat ze te lang door kletsen, dan ben ik er klaar mee omdat ik dingen moet uitleggen aan mensen die het niet snappen, dan moeten ze hun mond houden. Maar ik ben niet streng.

Docent 9 (vrouw, senior, gamma), School 3.

Hoeveel controle denkt u dat u uitvoert over uw (vwo-5) klas? Waarom maakt u deze keuzes?

In de les wil ik wel dat ze meedoen. Huiswerk is wat anders, maar in de les verwacht ik wel dat ze erbij zijn en bezig zijn met de stof of de opdracht van dat moment. Ze hebben geen keus om met iets anders bezig te zijn dan godsdienst of maatschappijleer. Ze werken wel eens vrij aan een opdracht, maar dan werken ze aan een opdracht, ze gaan niet aan wiskunde zitten want daar hebben ze zelfstudie voor. En ze hebben heel veel uur zelfstudie dus daar hoeft mijn kostbare tijd niet aan besteed te worden. Heel vaak werk ik niet aan opdrachten uit het boek in de les, dat is eigenlijk een soort huiswerk maken in de les en dat kunnen ze op zelfstudie doen. Vaak ben ik of klassikaal bezig, of met opdrachten rondom het verwerken van de stof wat je dan ook wil afronden. Dus daar zit niet vaak een keuze in. Op school hebben ze een uur zelfstudie en een uur les, dus de helft van de tijd kunnen ze al doen wat ze willen, zou je kunnen zeggen. Ik ga ze ook niet controleren op het huiswerk wat ze doen, dus daar zijn ze ook heel vrij in, net hoe zinvol ze het vinden. Als ik twee uur les had, dan zou ik daar wellicht anders over denken maar dan denk ik dat ik nog steeds wel zou verwachten dat ze in die tijd met godsdienst bezig zijn en niet met een ander vak.

Speelt het beleid of de cultuur op school een rol bij de mate van het uitoefenen van controle tijdens uw lessen? Op welke manier en in welke mate?

Ik geloof dat de meesten op school niet heel controlerend met huiswerk omgaan. Misschien dat een uitzondering wel alles gaat controleren, maar ik heb het idee dat in atheneum 5 de meesten geen huiswerkcontrole doen. Volgens mij geef je met zelfstudie leerlingen verantwoordelijkheid voor hun eigen studie en dus ook om eigen keuzes te maken. En dat werkt niet als wij er allemaal heel erg bovenop zitten, dat leren ze nog niet om zelfstandig die keuzes te maken.

Heeft de aard van uw schoolvak invloed op de mate van zelfstandigheid die u biedt tijdens de les? Op welke manier?

Ik denk dat er bijvoorbeeld bij wiskunde veel meer zelfstandig gewerkt wordt aan opdrachten, waarbij de docent om hulp gevraagd kan worden. Godsdienst en maatschappijleer hebben er voor mijn gevoel veel meer mee te maken dat je aan het nadenken bent erover dan dat je per sé opdrachtjes aan het maken bent. Of dat je er met elkaar over praat, of een verwerkingsopdracht of inlevingsopdracht doet. Dat moet je wat meer ervaren, en ik heb het idee dat ik daar ook wat meer ze moeten zeggen dat ze dat moeten doen, dat het niet een

keuze is om te doen. Een aantal is uit zichzelf denk ik niet zo gemotiveerd om dat te doen, dus probeer ik met opdrachten ervoor te zorgen dat ze in ieder geval dat meemaken, dat ze een deel op zo'n moment leren. Als ze een toets maken, is dat gewoon intellectueel leren en begrippen stampen, maar dat is niet het enige wat ze leren bij mijn vakken. De rest moet in de lessen gebeuren doordat ik ze vragen stel of een opdracht geef. Als ik ze de keuze geef, denk ik dat een deel het niet doet, en veel dingen moet je ook met elkaar doen. Meningën uitwisselen heeft niet zo'n zin om zelfstandig te gaan doen, het voegt iets toe om dat in een groep te doen. Je begint met jezelf, maar vervolgens krijg je verdieping door dat uit te wisselen en uit te delen. Dat hoort er ook bij, dat je leert hoe anderen denken en hoe je daarop reageert enzo.

Maakt u verschil tussen verschillende groepen (leerjaren, niveau, bovenbouw en onderbouw, zelfde klassen maar andere groepsdynamiek) in de mate van het uitvoeren van controle? Met welke factoren heeft dit te maken?

Achterliggend zitten in andere groepen dezelfde lesdoelen er wel bij. De stof verandert wat, in 5 atheneum ben je meer met ethiek en filosofie bezig. Op dat niveau wordt het wat uitdagender voor ze om te begrijpen, dus in de les besteedt je daar ook wat meer aandacht aan om die denkstappen met ze te zetten. Op dit moment hebben ze presentaties waarmee ze eigenlijk het grootste deel van de les zelf vullen, maar dan geef je de controle eigenlijk aan twee andere leerlingen, die op dat moment bepalen wat er gebeurt. Het is nog steeds zo dat die leerlingen dan bepalen wanneer er een discussie is of wanneer er klassikale uitleg is.

Heeft u altijd zo over zelfstandigheid gedacht, of is er in de loop van uw carrière verandering in gekomen? Waar komt dat door?

In het begin heb ik gewerkt op een school waarbij je hetzelfde soort uren had. De zelfstudie werd daar niet heel erg gebruikt, dat was ooit wel ingevoerd maar dat werkte niet zo goed. Tussendoor heb ik gewerkt op een school waar ze blokuren hadden, dan had ik ze zes weken lang voor godsdienst en dan zes weken niet, dus dan had ik op die manier dubbele uren. Dan had je ze negentig minuten achter elkaar. Alle vakken werden in blokken gegeven, met vier blokken maximaal op een dag. Dat zorgt er wel voor, en dat was ook het idee, dat je veel meer mogelijkheden hebt in negentig minuten om dingen te doen met een kop en een staart, en je móét wel zelfstandig werken inbouwen in je lessen.

Daarbij zat ook een methode waarbij je heel veel verschillende verwerkingsopdrachten had, dus bij een onderwerp had je drie verschillende verwerkingsopdrachten. Dan zette ik in de planner: dit, dit óf dit. Dat was een methode met goeie verwerkingsopdrachten, nu in de methode zit dat heel vaak niet, dat zijn eigenlijk waardeloze opdrachten over het algemeen. Dan heeft het niet zoveel zin om de keuzemogelijkheden te geven als ik zelf al niet het nut er van in zie dat ze dat gaan maken. Dus bij de methode paste dat, en bij het feit dat je ze negentig minuten had. Daar hadden leerlingen wel dat ze een tijdje zelfstandig aan het werk waren, ze moesten dan wel nog steeds met godsdienst bezig zijn. Ik vond dat wel prettig, hier heb je er met je normale lessen om je stof er door te krijgen daar weinig tijd voor. En ik heb weinig goede opdrachten waarmee ze zelfstandig in de les aan de slag kunnen gaan. Veel opdrachten moeten ze op zelfstudie doen, want dan hebben ze computers erbij.

Bij maatschappijleer doe ik het nog wel eens, want daar hebben we een half uur zelfstudie en twee uur les dus daar is de verhouding wat anders. Daar heb ik wat grote opdrachten en dan geef ik ze een kwartiertje aan het eind van de les de tijd om met elkaar te overleggen. Dan zie je ook wel dat sommige groepjes daar heel hard mee bezig zijn en dat anderen met hun gedachten ergens anders zitten. Dat is op dat moment hun eigen tijd, ze kunnen het nu doen of op een ander moment doen want die opdracht moet wel af. Dat heeft te maken denk ik vooral met die verdeling van zelfstudie, dat je daar maar een half uur hebt tegenover twee uur les. Als je dan een grotere opdracht wil geven, moet je iets van die lestijd besteden aan die opdracht.

Ik kan me zelf herinneren, als leerling, dat we een geschiedenisdocent hadden die graag aardig gevonden wilde worden. Als je daar een toets had in de les erna en je vroeg of je de laatste vijf minuten mocht leren, dan mocht dat vaak wel. Dat was heel aardig van hem, en ik kan me zelf herinneren dat ik dat eigenlijk heel slap vond. We hebben toch geschiedenis op dat moment? Ik vond dat meer een teken van zwakte dan dat het aardig was dat hij ons nog even liet leren. Andere docenten waren gewoon duidelijk en dat wist je wat je op dat moment deed.

In het begin wilde ik nog veel meer de regie zelf in handen houden. Dat liep niet met elke klas even lekker en toen heb ik er met een collega naar gekeken. Hij zei me om eens kleurtjes te geven aan wanneer ik bepaalde wat er gedaan wordt en wanneer de klas de vrijheid heeft om te bepalen wat er gedaan wordt. Dat heeft me wel geholpen om daar meer balans en afwisseling in te vinden. Af en toe helpt het me om weer eens daar naar terug te gaan en te kijken of daar een beetje evenwicht in zit.

Hoeveel ruimte voor zelfstandigheid vindt u dat een vwo-5 klas in de ideale situatie zou moeten krijgen? Kunt u hier concrete voorbeelden bij noemen?

In een ideale situatie kan je ze wat dingen geven om ze voor te bereiden en kan je daar dan vervolgens in de les een verdieping van maken. In de praktijk begin je vaak bij het begin, dan breng je die verdieping ook wel aan in de les maar het is wisselend hoeveel voorbereiding er gedaan is. Als ik zou willen, en ik zou er bovenop zitten, zou ik ze best wel meer kunnen laten doen in de voorbereiding van de les. Maar ik denk zelf ook: het is godsdienst, het is één uur in de week dat je dat hebt en er staat niet heel veel tijd voor om ze extra dingen te laten doen. dat betekent vaak dat je begint met een situatie van nul en dat je daar vandaan die verdieping moet brengen in plaats van dat je al binnen komen met wat kennis waar je op kan voortborduren.

Bijlage 6: uitslagen van de leerling-enquêtes (gemiddelden μ ; standaarddeviatie σ)

Docent 1 (N=19)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. μ : 3,05 σ : 0,62
2. Deze docent controleert μ : 2,16 σ : 0,69
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. μ : 2,74 σ : 0,73
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. μ : 3,11 σ : 0,66

Docent 2 (N=13)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. μ : 3,00 σ : 0,41
2. Deze docent controleert μ : 1,58 σ : 0,49
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. μ : 2,81 σ : 0,38
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. μ : 2,54 σ : 0,88

Docent 3 (N=15)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. μ : 3,27 σ : 0,59
2. Deze docent controleert μ : 1,93 σ : 0,46
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. μ : 3,03 σ : 0,48
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. μ : 3,13 σ : 0,92

Docent 4 (N=15)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. μ : 2,67 σ : 0,49
2. Deze docent controleert μ : 3,20 σ : 0,68
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. μ : 3,07 σ : 0,42
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. μ : 2,33 σ : 0,72

Docent 5

(geen enquêteresultaten)

Docent 6 (N=24)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. μ : 3,04 σ : 0,62
2. Deze docent controleert μ : 2,00 σ : 0,59
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. μ : 2,83 σ : 0,70
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. μ : 3,25 σ : 0,74

Docent 7 (N=18)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. μ : 2,78 σ : 0,43
2. Deze docent controleert μ : 2,06 σ : 0,42

3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. $\mu: 3,11 \quad \sigma: 0,65$
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. $\mu: 1,94 \quad \sigma: 0,73$

Docent 8 (N=9)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. $\mu: 3,33 \quad \sigma: 0,71$
2. Deze docent controleert $\mu: 1,94 \quad \sigma: 0,42$
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. $\mu: 2,61 \quad \sigma: 0,70$
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. $\mu: 3,00 \quad \sigma: 0,50$

Docent 9 (N=15)

1. Deze docent laat ... aan je eigen verantwoordelijkheid over. $\mu: 2,93 \quad \sigma: 0,46$
2. Deze docent controleert $\mu: 1,87 \quad \sigma: 0,74$
3. Deze docent geeft ... sturing aan je leerproces. $\mu: 2,90 \quad \sigma: 0,47$
4. Deze docent geeft ... ruimte om zelf je planning in te vullen. $\mu: 2,93 \quad \sigma: 0,59$